

PRVI POPIS OBRRTNIKA I TRGOVACA (NAKON HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE) U GRADU KOPRIVNICI I KOPRIVNIČKOM KOTARU 1890. GODINE

THE FIRST CENSUS OF CRAFTSMEN AND TRADERS (AFTER CROATIAN-HUNGARIAN SETTLEMENT (IN TOWNS KOPRIVNICA AND KOPRIVNICA DISTRICT IN 1890))

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

Redoviti prof. Filozofskog fakulteta
u Zagrebu u mirovini
Draškovićeva 23, Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno / Received: 10. 9. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 1. 12. 2020.

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK / UDC:

355.343-057.214(497.525.1Koprivnica)“1890”(062.21)

339.1-051(497.525.1Koprivnica)“1890”(062.21)

338.2(497.525.1Koprivnica)“1890”(091)

Elizabeta WAGNER

Mag. hist. art./inf.
Draškovićeva 23, Zagreb

SAŽETAK

U historiografiji Hrvatske najslabije su u drugoj polovici 19. stoljeća istražene promjene na području gospodarstva i to posebno onog vezanog uz obrtnike i trgovce koji su smijenivši cehove imali ključnu ulogu u razvoju privrede u okvirima modernizacije. Naime ukinućem cehova iz vanpoljoprivredno gospodarstvo palo je u krizu i trebalo je proći dosta vremena dok se rad obrtnika i trgovaca prilagodio potrebama stanovništva koje je nakon ukinuća Varaždinskog generalata potpalo pod Bansku, tj. građansku Hrvatsku prolazeći porođajne muke početnika. Nekoliko godina nakon restrukturiranja gospodarstva a u okvirima Hrvatsko-Ugarske Nagodbe vladao je na tom području kaos. Popis obrtnika i trgovaca izvršen 1890. pod naslovom Adresar obrtnog i poslovnog svijeta u Hrvatskoj po nalogu bana Khuena Héderváryja objavljen je da dokaže da na području zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore ima dovoljno obrtnika i trgovaca te da ne treba jače razvijati industriju ovih krajeva u koju se je dopremala industrijska roba iz Mađarske i Austrije. Adresar je tiskan u vrlo malom broju primjeraka. Kao prvi i jedini popis s imenima privrednika taj nam je Adresar važan i do sada nije korišten u historiografiji. U ovom radu iskazujemo podatke za koprivnički kotar koji je osim grada Koprivnice obuhvatio i šest upravnih općina i na kojem je području je živjelo i radilo 656 obrtnika i 142 trgovaca. Ovaj rad je dio trilogije o obrtnicima i trgovcima Središnje Podravine 1890. godine.

Ključne riječi: grad Koprivnica, koprivnički kotar, obrtnici, trgovci. *Adresar trgovaca i obrtnika 1890. godine*

Keywords: Koprivnica, district of Koprivnica, Craftmen, tradesmen, *Address book of craftsmen and tradesmen, 1890.*

1. UVOD

U godini 1848. pokrenuta je lavina društvenih promjena i Habsburška Monarhija postala je ustavna. No prijelaz iz feudalnog u građansko društvo nije bio ni brz ni lak. Doba banovanja Josipa Jelačića i

Josipa Šokčevića obilježeno je traženjem novih rješenja na osnovu kojih bi bila uređena ustavna monarhija na čelu sa carem i mađarsko-hrvatskim kraljem Franjom Josipom. No reforme koje je Monarhija trebala provesti nisu bile jednostavne jer Monarhija je bila složena država, sastavljena od raznih naroda koji su imali svoju povijest i svoje tradicije. U osobito se teškom položaju našla Hrvatska sastavljena od Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kojoj je obećano mnogo još Pragmatičkom sankcijom iz 1711. godine, ali dano malo, i na čijem području je osnovana Vojna krajina koja je utjecala na život i vojničkog i civilnog dijela. No na taj prostor polagali su pravo i Mađari pozivajući se na 1102. godinu. Iako je mađarska revolucija ugušena 1849. Mađari su brzo ojačali na gospodarskom polju i Beč se je morao nagoditi s Mađarima i podijeliti zemlju 1867. na austrijski i mađarski dio, pri čemu je Hrvatska sa Slavonijom došla pod mađarsku upravu, a Dalmacija sa Istrom pod Beč. No nemirno i dugo 19. stoljeće potvrdilo je nužnost održavanja vojske usprkos slabljenja Osmanskog carstva na istoku, pa se je i Vojna krajina sa svojim pukovnijama uspjela održati u nekim dijelovima do 1881. iako je njeno ukinuće car obećao još 1849. godine. Bio je to dugi proces koji je započeo razvojačenjem Đurđevačke i Križevačke pukovnije, odnosno osnivanjem Bjelovarske županije 1871. kojoj je 1886. pripojena Križevačka županija u čijem sklopu su se našli novoosnovani kotarevi Đurđevac i Koprivnica kao dio središnje Podravine, vezane na Dravu. U radu se osim za dio Prekodravlja ne uzima u razmatranje Legrad a ni Međimurje koje je do kraja 1918. bilo pod direktnom upravom Mađarske.

U zadnjih pola stoljeća historiografija ovog dijela Hrvatske je znatno unapredovala te su nastali brojni radovi koji obogaćuju našu spoznaju o tom vremenu. Akademik Dragutin Feletar počeo je u okviru gospodarstva istraživati i razvoj obrtništva i trgovine na području Podravine kao posebnom dijelu Hrvatske, te je i naveo izvore iz kojih se vidi da je u Koprivnici prema registima poreznih obveznika 17. veljače 1846. bilo 130 obrtnika raznih struka ali je istaknuo da velik broj obrtnika nije prijavio svoje poslovanje radi visokih poreznih nameta. Iznio je mišljenje da je tada u Koprivnici, uključujući majstore, pomoćnike i šegrte u obrtu djelovalo između 500 i 600 osoba.¹ U tom vremenu grad Koprivnica je već izgubio svoj poluvojnički karakter i u nju doseljavaju strani trgovci koji zamjenjuju cehove i nabavljaju robu iz industrijski razvijenijih dijelova Monarhije, sprečavajući time snažniji razvitak domaće proizvodnje. No s neminovnim uvećanjem broja stanovnika počinje se mijenjati struktura privredno aktivnih građana, pa je 1882. u Koprivnici održana prva gospodarska izložba koja je ukazala na sirovinsko bogatstvo tog područja.² Dok su gospodarska kretanja od polovice 19-og stoljeća do 1890. za Koprivnicu dosta neistražena za vrijeme od 1900. do 1910. imamo više statistike i više zaključaka. Božena Vranješ Šoljan istražila je za to razdoblje ekonomsku strukturu i zaključila da je industrijalizacija uz razvoj uslužnih djelatnosti pridonijela i urbanom preobražaju Koprivnice.³ No 1890. tvornice su se tek počele graditi, pa možemo govoriti da je 1890. Koprivnica bila na početku industrijalizacije.

Sa svojim slabim i nerazvijenim gospodarstvom i upravom koju su držali u svojim rukama većinom stranci vojnog ili plemićkog porijekla, područje Podravine bilo je svačije i ničije, što je pogodovalo stranim obrtnicima i trgovcima koji su počeli tu tražiti novi dom. O cehovima Koprivnice napisano je više radova, jer su obrtnici sačuvali zastave i cehovske škrinje za razliku od obrtnika koji nisu se dugo vremena nisu čvršće povezali. O cehovima Koprivnice je pisao Franjo Horvatić ali i drugi.⁴ Poslije zabrane rada cehova 1871. godine proizvodno i trgovačko gospodarstvo je prepušteno trgovcima i obrtnicima koji su osnivali svoje radnje s malim kapitalom a često i s malim znanjem, ali kojima je otvaranje željezničke pruge Nagy Kanisza - Koprivnica - Zagreb - more otvorilo velike mogućnosti pretvarajući Koprivnicu u raskršće prema istoku i zapadu, a do 1894. i prema Bjelovaru. Željeznica je donijela živost a nosioci obrtništva i trgovine i nove ideje. Za potrebe željeznica otvara se Pongračev rudnik u

¹ Dragutin FELETAR, *Podravina, Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica 1973., 177. Feletar navodi obrtnike brojačno po vrstama ali bez imena.

² D. FELETAR, *Podravina*, 178.

³ Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, *Stanovništvo gradova Banske Hrvatske na prijelazu stoljeća*, izd. Školska knjiga - Stvarnost, Zagreb 1991, 166.

⁴ Franjo HORVATIĆ, Sjaj i značenje obrtničkih cehova, U: *Koprivnica. Monografija*, Koprivnica 1995., 83-89, F. HORVATIĆ, Iz povijesti koprivničkih cehova, *Izabrane teme*, n.dj., 135-142.

Sokolovcu 1868. godine, te u Bregima 1869, a 1871. počeo se vaditi ugljen i u Lepavini. Time si bile zadovoljene potrebe željeznice. Otvaranje lokalnih pruga dovelo je do novog poleta i nakon zastoja od dvadeset godina otvoren je 1890. Fischerov ugljenokop u Žljebiću kraj Koprivnice, te rudnik u Jagnjedovcu. Godine 1891. otvoren je rudnik podbana Crnkovića u Subotici.⁵ Iako nekvalitetan lignit iz ovih rudnika potaknuo je razvoj većeg broja parnih mlinova i drugih proizvodnih poduzeća a koristio se i u kućanstvo kao najjeftiniji energent. Njime su se služili i kovači, kolari i drugi obrtnici. Treba istaknuti da su obrtnici sve do Zakona o radnjama 1884. a neki i kasnije, mogli radnje otvarati bez posebnih certifikata što je i potaknulo osnivanje velikog broja obrtničkih radnji čije trajanje je bilo određeno konkurencijom ali i drugim faktorima. Rijetke su radnje koje su imale dugi vijek. No neki su i uspjeli, zahvaljujući spretnosti i radu, pa je i Koprivnica počela mijenjati svoje lice te su početkom dvadesetog stoljeća počele nicati zgrade razne namjene, koje su potvrđivale bogatstvo njihovih vlasnika.

Općenite i prve podatke o obrtnicima i trgovcima u gradu Koprivnici možemo pronaći u »*Gradi za povijest Koprivnice*« Leandera Brozovića⁶ ali i radovima drugih autora koji su se bavili prošlošću Koprivnice, a zahvaljujući tjednicima ova je tema bila prisutna tijekom čitavog 20-og stoljeća na stranicama koprivničkog tiska koji je bio kontinuiran i bogat podacima.⁷ No postoji izvjesna praznina između najave ukidanja Varaždinskog generalata i osnivanja Zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu, u kojem vremenu je praćenje masovnih pojava fragmentarno i neujednačeno. Popis stanovništva iz 1857. za bana Josipa Jelačića nastavlja tek 1880. novi popis ali na drugim osnovama. Stoga od 1857. do 1880. nemamo komparativnih zaključaka, pa nam za to vrijeme svaki podatak dobro dolazi. Prvi popis najmanje pažnje posvećuje gospodarstvu jer još i nije bila prepoznata ta znanstvena grana kao poseban dio važne djelatnosti jedne države. Podatke o proizvodnim zanimanjima nije tražio ni moderni građanski popis iz 1857. kao što to vidimo iz monografije dr. Petra Korunića koji je godinama radio na toj temi.⁸ Razlog zato treba tražiti u podređenosti Hrvatske Beču a poslije 1868. i Mađarskoj. To su osjećali i ondašnji privrednici pa je pokrenut u Beču dugovječni *Compas* a u Pešti istovrsni informator. Objekte tiskovine su izlazile do 1943. ali su podaci za Hrvatsku manjkavi.⁹ Da bi se dobila bolja slika Trgovačko-obrtnička komora u Zagrebu, osnovana 1852. započela je pod Imbrom Ignjatijevićem Tkalcem voditi posebne izvještaje o stanju gospodarstva a to se u većoj ili manjoj mjeri nastavilo i kasnije.

Sklapanje Hrvatsko-Ugarske nagodbe 1868. riješilo je dilemu čiji će zakoni važiti na području Hrvatske i Slavonije. Osim bogoštovlja, nastave i pravosuđa te unutrašnje uprave, sve je drugo potpalo pod zakone koje je donosio zajednički ugarsko-hrvatski parlament u Budimpešti, a to su bili svi zakoni vezani uz gospodarstvo i financije koje je naknadno, i samo formalno, potvrđivao i Hrvatski sabor u Zagrebu. Takav je bio i Zakon o obrtima od 1884. koji je važio za ugarski dio Austro-Ugarske Monarhije. Mađari su uvijek bili skloni planskom gospodarenju i statistici. U vremenu kada je na bansku stolicu imenovan mađaron ban Khuen Héderváry, rođen u Nuštru kraj Vukovara, počinju se sastavljati opširni pojedinačni izvještaji o radu gradova, županija i škola. Želeći ukazati da na području zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore ima dovoljno obrtnika i trgovaca, ban je odredio sastavljanje i tiskanje *Adresara* koji je vjerojatno bio pokazivan na milenijskog gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1891 a vjerojatno i na osječkoj 1896.¹⁰ Od zaposlenika Zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu Gjüre Justusa i

⁵ Vladimir MILIVOJEVIĆ, *Reka. Povijest, priče, ljudi*, Koprivnica 2018, 140-141.

⁶ Leander BROZOVIĆ, Dragutin FELETAR, Koprivnički čizmarski ceh. Podravski zbornik, 5, Koprivnica, Muzej grada Koprivnice, 1979., 244-266; L. BROZOVIĆ, Osnutak čizmarskog ceha u Koprivnici, *Zbornik Muzeja grada Koprivnice*, Koprivnica 1947-1953., str. 21.; L. BROZOVIĆ, *Grada za povijest Koprivnice* Koprivnica 1978.

⁷ D. FELETAR, *Podravina*, Koprivnica 1973.; *Bibliographia Podraviana. Izbor literature o Podravini*. Izd. Hrvatski zemljopis i dr. Feletar, Koprivnica 2001.

⁸ Petar KORUNIĆ, *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1750.-1870. 1, Zagreb, 2019., 13 i 17.*

⁹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ekonomski podaci o gospodarstvu Hrvatske do 1945. godine. (*Compas*), *Acta historico-oeconomica*, sv. 22, 1995., 35-54.

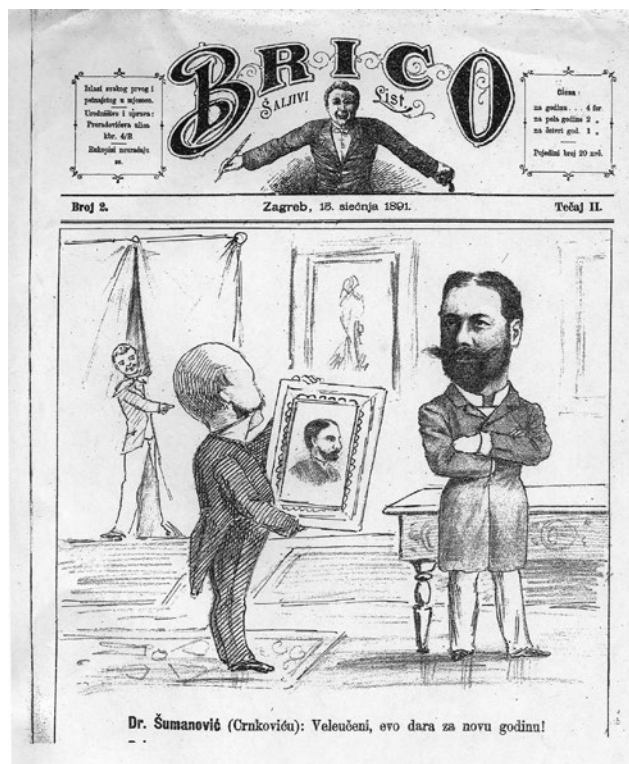
¹⁰ Milan KREŠIĆ, Milenijska izložba 1896., *Trgovački i obrtni svijet, Glasilo Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu*, Zagreb, br. 19, 1 VII. 1897., str. 147.

Ljudevita Strohmayera sastavljen je 1890. *Adresar obrtnog poslovnog svijeta* i objavljen 1891. koji nam je jedini sačuvao imena obrtnika i trgovaca na području zagrebačke komore, i stoga ovaj izvor učinio izvanredno vrijednim. No kao što se često dešava izvorni popisni materijali su uništeni, pa se moramo zadovoljiti onim podacima koja nam pruža *Adresar* On je tiskan u Zagrebu na hrvatskom i njemačkom jeziku, u malom broju primjeraka, te je danas raritet.

Khuen je bio uvjeren da je Hrvatska pacificirana, a građevinski polet u Zagrebu nakon potresa 1880., pomagan financijski iz Europe, dao je krivu sliku o stanju gospodarstva u Hrvatskoj. Bilo je mnogo obrtnika ali nije bilo mnogo investicijskog kapitala. Poslije potresa u Zagreb dolaze mnogi građevinari, pa i arhitekt Herman Bollé i drugi, pa se njihov utjecaj u građevinarstvu osjeća sve do Prvoga svjetskog rata pa Zagreb počinje dobivati izgled modernog srednjoeuropskog grada a taj se utjecaj osjeća ponešto i u drugim gradovima. Sve je to pogodovalo pridolasku većeg broja i drugih stranaca iz ostalih dijelova

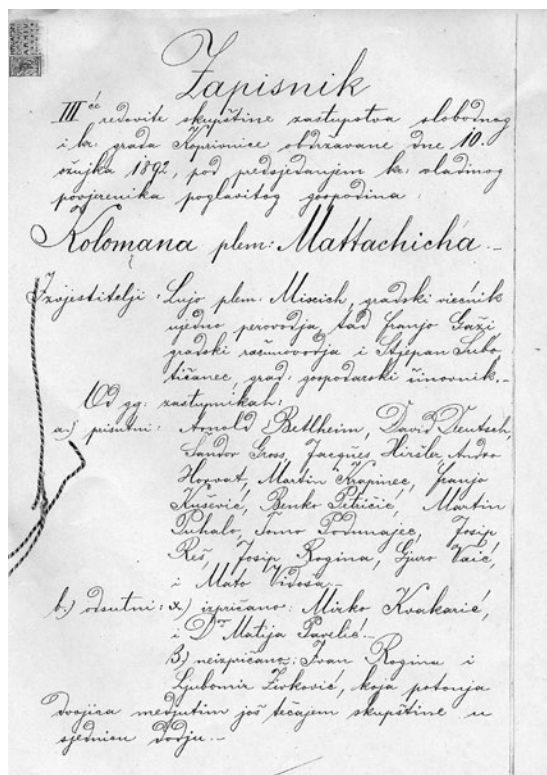
Monarhije, pa su u sjevernu Hrvatsku, koristeći se željezničkom prugom preko Osijeka ali još više preko Koprivnice i Križevaca 1870. počeli sada dolaziti brojni stranci, obrtnici i trgovački putnici iz Moravske, Slovačke, Češke, Mađarske, Austrije i Italije gledajući u prostoru Vojne krajine u ukidanju novih prostora za svoje djelovanje. Taj je proces u početku prošao dosta neopaženo jer je i za trajanja Vojnih krajina imigracija stranaca bila dosta velika odlukama vojnih vladi, ali bolji obrtnici su se nastanjivali gotovo isključivo u komunitetima uz vojna mjesta. Nažalost, podatke o proizvodnim zanimanjima nije dao ni prvu moderni građanski popis iz 1857.¹¹ Razlog zato treba tražiti u podređenosti Hrvatske Beču do 1867, a poslije 1868. i Mađarskoj. Obje zemlje gledale su na Hrvatsku i Slavoniju kao na svoju polukoloniju i izvor sirovina i jeftine radne snage, i iste su i držale gospodarstvo Hrvatske i Slavonije u podređenom položaju pa su se sve važne gospodarske odluke donosile u Beču, odnosno u Budimpešti. Trebalo je proći dva desetljeća od sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe da bi Hrvatska bila pripravna za milenijsku gospodarsku izložbu 1891 koja je najavila novo doba. Ipak to razdoblje dugotrajnog mira, jer od 1866. Beč nije vodio ratove, oslobodilo je prostor za djelovanje novog mladog kapitalističkog gospodarstva u Hrvatskoj, ali je taj razvoj sprečavan mišljenjem i Beča i Pešte da taj razvoj treba biti umjeren i ograničen, a dozvole za osnivanje tvornica ionako je davalo budimpeštansko ministarstvo. Od kameeralističkog stručnjaka Adalberta Barića u 18. stoljeću održavana je ideja da je Hrvatska važna samo kao prolaz prema Jadranu, pa su tako Mađari tretirali Hrvatsku koncentrirajući se na izgradnju željezničke pruge do Rijeke 1873 koja je izgrađena u nevjerojatno kratko vrijeme.

Tada iz Hrvatske počinju odlaziti brojni ljudi na rad u druge dijelove Monarhije, ali se zapažaju se i obratna kretanja tj. imigracija trgovaca i obrtnika. Oni su rado primani kao i mladići koji su obrte izučili na području Austrije i Mađarske, te su se mnogi vratili u zemlju da tu ostvare svoje zamisli. Dolazi i do sve veće spoznaje o potrebi međusobnog povezivanja. Koprivnički trgovci osnovali su još

Slika 1. Karikatura o samodopadljivosti bana Khuen Héderváryha iz 1891. godine. (*Brico*, 15. siječnja 1891).

¹¹ P. KORUNIĆ, *Naselja i stanovništvo*, 13 i 17.

Slika 2. Zapisnik III. redovite skupštine Zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice od 10. ožujka 1893. o isplati 10.478 forinti pod predsjedanjem povjerenika Kolomana pl. Mattachicha i imenima prisutnih gradskih zastupnika, (HDA, UOZV, kut. 928-79/1892)

tistički ured u Zagrebu u svojim *Vjesnicima* i *Godišnjacima* čini izuzetno vrijednim

Broj osoba u obrtu i trgovini - kako je pokazao *Adresar* objavljen u Zagrebu 1891. godine - bio je dosta velik, ali zbog slabe verifikacije protokoliranih obrtnika autori *Adresara* se nisu upustili u zbrajanja niti su izradili brojne tabele za županije. No nesumnjivo je da je krajem 19. stoljeća Koprivnica je postala važno hrvatsko gospodarsko središte iako nije bila središte županije.¹² U njenim obrtničkim i trgovačkim radnjama moglo se je nabaviti i popraviti sve što je bilo potrebno građaninu, seljaku i činovniku. U ovom radu razmatra se stanje u Koprivničkom kotaru i njegovih pet upravnih općina od kojih su tri bile vezane na željezničku prugu preko Gole i Koprivnice, dok su dvije do 1912. bile prometno izolirane ali su činjeni veliki naponi da se i u tim mjestima stanovništvo opskrbi najnužnijom robom, osobito onom koju su trebali poljoprivrednici. Također je uključen grad Koprivnica koji je do Zakona o gradovima 1895. imao dosta samostalnosti.

Adresar je svakako manjkav izvor i ukazuje na nedovoljnu pripremu popisa, gdje se na primjer gostioničari, krčmari, ugostitelji iskazuju posebno, kao i postolari, opančari i čizmari iako se radi o istoj grupi zanimanja. Često nalazimo ista imena kao nosioce određenog posla u više mjesta, što potvrđuje širenje posla preko članova obitelji, a da bi se to prikriilo često se obrtnik ili obrtnica, odnosno trgovac i trgovkinja iskazuju samo prezimenom i inicijalima imena, pa nije moguće zaključiti da li se iza inicijala krije muška ili ženska osoba. Vrijednost našeg *Adresara* leži u prezimenima obrtnika i trgovaca, jer su mnogi trgovci i obrtnici postali važan faktor u društvenom i političkom a ne samo gospodarskom

1823. svoju posebnu zadrugu koja je bila osobito zainteresirana za gradnju mosta preko Drave, a 1868. su osnovali i Trgovačku bratovštinu koja je 1869. osnovala i svoju čitaonicu. Poslije ukidanja cehova osnovan je veći broj obrtnih zadruga raznih struka a njihove lijepe i danas očuvane zastave govore o ugledu proizvodnih zanimanja. Obrtni zakon iz 1872, bio je izložen kritici, ali ni novi ugarski Zakon o radnjama iz 1884. nije zadovoljio naše trgovce i obrtnike. Na poziv zagrebačke Trgovačko-obrtne komore održana je 22. i 24. 1891. Druga obrtnička skupština kojoj su u ime Trgovačkog zbora iz Koprivnice prisustvovali trgovci David Deutsch i Ignaz Schwarz i na toj skupštini se je vjerojatno koristio i *Adresar*. Zanimljivo je da i *Spomenica Saveza hrvatskih obrtnika 1907-1933.*, objavljena 1934 godine, koristi istu klasifikacija djelatnosti kao i *Adresar* što baš nije najsretnije jer odvojeno iskazivanje krčmara, gostioničara, ugostitelja kao i postolara, čizmara, opančara stvara zabunu budući da se radi o istoj skupini obrtnika.

Podaci u *Adresaru* su poprilično krnji i nedostatni i osim klasifikacije po struci koja je važila do 1918., a koja je očito uzeta iz neke mađarske statistike, mjestu rada, te nadležne pošte kojom se obrtnik ili trgovac služio, *Adresar* ne donosi druge podatke. No po prvi puta obrtnici i trgovci navode se imenom što *Adresar* u odnosu na brojne iskaze koje je provodio i objavljivao Zemaljski sta-

¹² D. FELETAR, Koprivnica - važno hrvatsko gospodarsko središte. U: *Koprivnica. Izabrane teme, II. izdanje*, Koprivnica 1997, 201.

životu. No uvijek moramo uzimati u obzir da su se imena i prezimena često i lagano mijenjala iz opor-
tunih razloga.

Usprkos svih tih ograda, mislim da je objavljivanje *Adresara* od veće koristi nego što bi bilo da se
ne objavi, jer to je prvi adresar poslije ukidanja cehova i on govori o temeljima na kojima se razvilo
gospodarstvo prve polovice dvadesetog stoljeća. Objavili smo već podatke za Đurđevac,¹³ a nastojat
ćemo objaviti podatke i za kotar Ludbreg, čime ćemo moći izvući zaključak o razvijenosti obrta i trgo-
vine za kotareve središnje Podravine kao što smo to već učinili za grad Bjelovar i Križevce.¹⁴

2. O KOPRIVNIČKOM KOTARU

Prema *Statističkom godišnjaku I, Zagreb 1905.* u koprivničkom kotaru je živjelo 1890. godine
28.067 stanovnika, a u gradu Koprivnici 6.512, i od 1869. do 1890 broj stanovnika se je uvećao u kotaru
za 6.816 osoba, a u gradu za 839 osoba. Treba upozoriti da su podaci za 1869. godinu vjerojatno aprok-
simativni, jer te godine nije vršen popis stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁵

U tom razdoblju izvršene su znatne promjene upravnog ustroja. Koprivnička podžupanija koja se
prije nalazila u Križevačkoj županiji sada je podijeljena u kotar Koprivnica i Đurđevac koji su ušli u
Bjelovarsku županiju oformljenu 1886. godine spajanjem s Križevačkom u Križevačko-bjelovarsku
županiju sa središtem u Bjelovaru. Zbog izoliranosti Bjelovara od željeznice sve do 1894. godine,
Koprivnica je kao prvo mjesto na desnoj obali Drave s jednim mostom nakon što se most kod Osijeka
srušio zajedno s vlakom postala glavna veza Zagreba s Mađarskom ali i s Rijekom. Jačaju njezine trgo-
vačke i gospodarske funkcije. Koprivnica dobiva zadaće koji joj uvećavaju gospodarsku vrijednost. U
kotar su ušla i neka mjesta ranije Križevačke i Đurđevačke pukovnije nakon razvojačenja, a trgovci i
obrtnici tog područja pa i Prigorja počinju Koprivnicu smatrati svojim gravitacionim centrom. Drnje i
Legrad gdje su se u vrijeme Vojne krajine nastanili mnogi židovski trgovci sada su se zbog izjednačenja
materijalnih prava s ostalim stanovništvom 1873. preselili u Koprivnicu zajedno sa svojim kapitalom
potičući razvoj trgovine i ugostiteljstva u gradu.

Tablica 1. Upravna struktura koprivničkog kotara 1903. godine*

Grad ili upravna općina	km	Stanovnika	Prebivalište				ukupno
			grad	sela	majura	zaselaka	
Grad Koprivnica	62	7.078	1	1	1	-	2
U.o. Drnje	45	3.586		2		4	6
U.o. Gola	62	5.112		3		5	9
U.o. Hlebine	46	3.017		2		11	13
U.o. Novi grad Podravski	91	6.556		10		1	11
U.o. Peteranec	27	2.642		2			2
U.o. Sokolovac	199	8.650		35			35
Ukupno	532	36.641	1	55	1	21	78

* »Političko, sudbeno i financijsko razdieljenje i repertorij prebivališta Kraljevina Hrvatske i Slavonije po stanju 1. travnja
1903.« *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije I.*, Zagreb 1905., str. 2. i posebno izdanje Zagreb 1903.

¹³ M. Kolar-DIMITRIJEVIĆ, Elizabeta WAGNER, Prvi popis obrtnika i trgovaca nakon Hrvatsko-Ugarske Na-
godbe u đurđevačkom kotaru 1890. godine, *Podravina*, XIX, nt. 37. svibanj 2020., str. 26-46.

¹⁴ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Obrtnici kao temelj privrede u gradovima Bjelovarsko-bilogorske županije od
ukinuća cehova do 1941. godine, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački rad HAZU u Bjelovaru*, 12, 2018,
str. 1-37. Istovrsni rad o križevačkom kotaru nalazi se u tisku u CRISU za 2019. godinu.

¹⁵ Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije, I, Zagreb 1905., str. 4 i 30.

Iz tablice vidimo da je grad Koprivnica bio središte velikog kotara, ali da ni po površini ni po broju stanovnika nije bio poseban, te da ga je po broju stanovnika nadmašivala upravna općina Sokolovac, a ispisom imena obrtnika iz *Adresara* 1891. saznajemo iz ovog rada da je broj obrtnika u kotaru bio čak nešto veći nego u gradu Koprivnici te da su samo trgovci asortimanom roba kojima su trgovali nadmašivali trgovce grada. Željeznička pruga otvorena 1870. omogućila je Koprivnici brži razvitak, pogotovo stoga što se vlak nije zaustavljao u manjim mjestima između Koprivnice i Križevaca, pa se sav utovar teretne robe morao obavljati preko Koprivnice uključivši i područje od Koprivnice prema Varaždinu, odnosno prema Đurđevcu koji nisu bili vezani željeznicom. Tek 1911. mjesta prema Virovitici dobila su željezničku prugu, a 1894. i Bjelovar, dok Ludbreg nije imao željeznicu sve do 1937. godine. Uočava se dobra naseljenost Prekodravlja koje je vezano na željezničku mrežu u Mađarskoj preko Gole u Prekodravlje, i koje područje su Mađari smatrali svojim te se to osjetilo na benefitima koji je taj kraj učinio naprednim i izuzetno bogatim.

Prema analizi od 1769. do 1869. grad Koprivnica se ubrzano širio i broj stanovnika povećao se od 2589 na 5684 s time da je u tom vremenu u gradu nestalo 92% prijašnjih prezimena, a novih je 91%, što znači da dolazi do velikog useljavanja novog stanovništva sa svih strana.¹⁶

Međutim u *Adresaru* za razliku od Gole koja je pripadala koprivničkom kotaru Ždala je bila uvrštena u đurđevački kotar. Možda su upravo ovom politikom podjele Mađari poticali gravitiranje stanovništva na tom području prema gospodarski uređenijoj Mađarskoj, koja je poslije 1848. znatno unaprijedila cjelokupno svoje gospodarstvo povrativši time svoju važnost od prije 1848. godine. Naime za Prekodravlje koje je nemirna Drava prebacila na lijevu obalu Drave vodile su se dugo vremena oštre rasprave i tek je 1920. ono kao i Međimurje dodijeljeno Kraljevstvu Srba Hrvata i Slovenaca, odnosno monarhističkoj Jugoslaviji na osnovu sastava stanovništva.¹⁷

3. OBRTNICI U GRADU KOPRIVNICI 1890. GODINE

Revolucija 1848. pokrenula je lavinu promjena i u Habsburškoj monarhiji i doba banovanja Josipa Jelačića i Josipa Šokčevića obilježena su traženjem sustava koji bi pomogao ponovno, u dijelove podijeljene hrvatske zemlje, sastaviti u veću cjelinu sposobnu da bude gospodarski pozitivan subjekt. No bile su jake i sile koje su se tome protivile, gledajući u hrvatskim zemljama samo izvorište sirovina i radne snage za vanpoljoprivredne aktivnosti, te put prema Jadranskom moru. I četrdeset godina poslije ukidanja feudalizma bilo je u Hrvatskoj mnogo potrebnih a neprovedenih reformi kao i promašenih rješenja koja su nudili hrvatski, austrijski i mađarski političari s time da se je za Hrvatsku i Slavoniju najoptimalnije da bude pod upravom ugarske vlade u Budimpešti pozivom na mađarsko-hrvatske veze od 1102. godine. Međutim Mađarska vlada nije to stanje smatrala provizorijem već je željela stvoriti svoju jaku integralnu državu od Karpata do Jadrana. Kao sredstvo za to poslužiti će joj pravo da upravlja hrvatskim financijama te obrtom, trgovinom i industrijom s osobitim naglaskom na željeznički promet. Tretiranje Hrvatske i Slavonije kao poljoprivredne i nerazvijene zemlje dovelo je do dugotrajnih tenzija koje su kočile i onemogućavale miran politički ali i gospodarski život u Hrvatskoj, a osobito sjeverozapadnoj gdje su uglavnom na selima živjeli Hrvati i Srbi. Ovakva politika izazivala je stalne nemire pa je tek za 20 godišnjeg banovanja Khuena Héderváryja stvorena klima koja je tiho provodila politiku mađarizacije pogodujući naseljavanje mađarskih Židova te obrtnika i trgovaca raznih naroda Habsburške monarhije u Hrvatskoj. Bio je to dugotrajan proces s padovima i usponima i izvanredno je pratiti borbu i nastojanje Hrvata da se odupru ovoj politici, koja je doživjela znatne promjene poslije pokreta 1903. godine. Podaci o imenima obrtnika i trgovaca u koprivničkom kotaru odličan pokazatelj su ovih u znanosti neregistriranih zbivanja koja su prijetila opstojnosti hrvatskoj narodnosti ali je moguće utvrditi i tko su bili obrtnici koji su se borili za posebnost, a čije porodice i danas žive u Podravini. *Adresar*

¹⁶ Hrvoje PETRIĆ, *Koprivnica na razmeđu epoha (1765-1870)*, Izd. kuća Feletar i Zavoda za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest FF u Zagrebu, Koprivnica - Zagreb, 2000., 82.

¹⁷ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ante Trumbić i borba za dravsku granicu na pariškoj mirovnoj konferenciji. Zbornik: *Život i djelo Ante Trumbića*, Zagreb, 1991., Izd. JAZU, 91-103

nam omogućava donošenje mnogih zaključaka koji u ovom radu nisu iskorišteni do kraja. I bez rata Koprivnica je bila dobrim dijelom u rukama stranaca a željeznica je omogućavala, olakšavala i ubrzavala migracije i kretanja koja su bila izvanredno brza i živa. Hrvatska i Slavonija bile su za pojmove gusto naseljenih dijelova Austro-Ugarske Monarhije zemlje gdje se moglo zaraditi i naseliti bez većih problema, osobito ako su ljudi poznavali njemački jezik, koji je dominirao u trgovini i u nazivima alata kojima su se služili obrtnici i trgovci, a čemu je svakako doprinio običaj zadržavanja dopunskog učenja obrtničkih i trgovačkih pomoćnika izvan mjesta gdje su odrasli te su mnogi znali više jezika.

Tablica 2. Popis obrtnika u gradu Koprivnici 1890. te broj obrtnika kotara i ukupno*

Obrtnici po vrstama	Ime i prezime	Broj obrtnika		
		Grad	Kotar.	Ukupno
Bačvari	Branilović Blaž, Pizner Franjo, <u>Samobor Ana</u> , Turković Franjo, Turković Vjekoslav	5	4	9
Bravari	Brozović Franjo, Cibulić Ivan, Hunjak Miško, Ivančić Janko, Levanić Mio, Majdak Andro, Rosčan Petar, Šavor Nikola	8	-	8
Brijači	Ester Franjo, Hranilović Nikola, <u>Jagodić Maria</u> , Peroković Ignac, Sabadi Valent, Štefanić Eduard	6	1	7
Brusari	Flossberger Ivan	1	-	1
Češljari	Pevalek Mirko	1	-	1
Čizmari	Andrašek Ivan, Antolković Adam, Antolković Mio, Čapo Josip, Čapo Pavao, Fištrović Imbro, Fištrović Josip, Gašparić Antun, Gutić Stjepan, Habunek Andro, Igrić Imbro, Igrić Stjepan, Ipša Stjepan, Kamenar Ignac, Kolarić Franjo, Kuzmić Vid, Marin Franjo, Medjeral Mio, Mikulčić Gjuro, Mikulec Stjepan, Petrinić Luka, Piščak Ignac, Piščak Tomo, Puškadija Andro, Sabolić Stevo, Savorić Josip, Šolčić Josip, Štefović Mato, Svastnik Antun, Tkalčec Josip, <u>Toplak Josipa</u> , Vati Stjepan, Vartić Vatroslav, Vidačić Bolto, Vlahinja Mato, Zaiček Stjepan	36	4	40
Čohaši	Jambrić Mato	1	-	1
Dimnjačari	Čuber Gašpar, Matijašić Marko	2	-	2
Gostioničari	Grünwald Beni, Hirschl Mavro, <u>Komucki Josipa</u> , Pichler Franjo, Šteiner Šandor	5	3	8
Klobučari - kapari	Ferenc Franjo, Lihman Blaž, Kolarić Franjo, Kolarić Valent, Kolarić Vilko, Kulinc Ignac, Zidarić Mirko	7	-	7
Tiskari	Kostinčer Tito	1	-	1
Kobasičari	Kunštek Josip	1	-	1
Kolari	Bethheim Ivan, Bukec Franjo, Mestrić Rudolf, Solar Andro, Solar Ivan	5	17	22
Kotlari	Strahinja Ivan	1	-	1
Kovači	Bocak Josip, Detelj Franjo, Karteš Josip, Kartis Josip, Klamer Ivan, Pazić Adolf, Potočnjak Imbro, Pročić Franjo, Radotović Lazo, Sokač Franjo, Solar Josip, Turković Ferdo, Župić Mavro	13	57	70
Kožari	Filipović Stanko, Filipović Stjepan, Vehovec Lovro	3	-	3
Krčmari	Antolković Mio, Ban Mato, Bethheim Ivan, Damović Josip, <u>Dobranić Maria</u> , Gjurin Tomo, Glogovski Gabro, Graf Lavoslav, Grdelac Marko, Garničec Petar, Han Aron, Hirschler Josip, Hochegeger Josip, Horvat Andro, Janeš Stjepan, Jambreč Franjo, <u>Kamasić Verona</u> , Kamenar Ignac, Kanik Ivan, <u>Kovač Ana</u> , Kovač Marko, Koščak Gjuro, Lukinec Mirko, Mager Šimun, Manzer Josip, <u>Milek Bara</u> , Nebojčić Imbro, Nesor Antun, Ostrovski Jakov, Petričić Benko, Pevalek Josip, Pevalek Vjekoslav, Rogina Ivan, Senjan Mio, Seiwert Adolf, Schifkorn Ivan, Španić Rok, Solar Josip, <u>Ugarković Maria</u> , Vartić Vatroslav, Vidoš Mato, Vrbnjak Štefan, Weinberger Gjuro, Zrinščak Ignac	44	60	104

Obrtnici po vrstama	Ime i prezime	Broj obrtnika		
		Grad	Kotar.	Ukupno
Krojači	Bek Ignac, Beranek Petar, Biba Ignac, Cesarec Jakob, Ferček Janko, <u>Fürst Fany</u> , Gruntner Ferdo, <u>Heinrich Netti</u> , Hochegger Josip, Klluger Izrael, Kanašić Luka, Kosina Andro, Križan Mato, Lauš Mavro, Leipnik Albert, Loborec Gjuro, Loborec Josip, Lovreković Pavao, Lukman Martin, Mešnjak Stjepan, Neubert Ivan, Pergarić Franjo, Podneski Ivan, Prepelec Mato, Rižner Valent, Šmauc Jakob, Šavor Stjepan, Weiss Mavro	28	4	32
Krznari	Celak Mato, Kopija Antun, Korošec Adam, Križan Ivan, Tkalčec Ivan, Zidarić Andro	6	-	6
Limari - špengleri	Samek Makso	1	-	1
Ljekarnici	Smekal D., Zeiga F.	2	-	2
Lončari	Belaić Mio, Dobrovec Josip, Hardi Ivan, <u>Haroš Bara</u> , Kršan Stjepan, Piščak Mirko, Posavec Lovro, Šimek Ivan, Viker Rudolf	9	5	14
Bojadisar tkanina	Gross Šandor	1	-	1
Medičari i voštari	Hadjak Josip, <u>Kovačić Jula</u> , Sulimanović Josip	3	-	3
Mesari	Fuchs Valent, Glass Franjo, Grasek Antun, Grubešić Josip, Hagen Josip, Hirschl Ignac, Hirschler Josip, Ivančić Gjuro, Jaklin Antun, Kovačić Ivan, Kristofić Vinko, Mališa Antun, <u>Neufeld Roza</u> , Petričić Petar, Pevalek Josip, Podunajec Tomo, Siletić Gjuro, Šimunković Josip, Singer Leopold	19	13	32
Mlinari	Butina Tomo, Dlaka Vinko u Bregima, Križek Martin, Kvakarić S., Pravdić Andro, Semeraj Gjuro, Šparholc Lavoslav, Vaš Stjepan	8	102	110
Nožari	Kolar Dragutin	1	-	1
Opančari	Hakman Valent, Ivanek Mirko, Ivković Stjepan, Košak Franjo, Kovačević Janko, <u>Kovačević Kristina</u> , Kovačević Janko, Miklučić Antun, Sakulja Gjuro, <u>Satvari Cila</u> , Ščetinec Ljudevit, Šimunović Andro, Uzvrc Dmitar, Vrban Imbro	14	6	20
Ciglana - opekarna	Općina Koprivnica	1	-	1
Pekari	Durlan Lacko, Mautner Vilim, Šagaršeg Gjuro, Toljan Milan, Urek Ivan	5	7	12
Poduzetnici	Sodić Martin	1	-	1
Postolari	Barković Franjo, Blagojna Martin, Furić Leopold, Habada Franjo, Horvat Kata, Hulina Mirko, Jambrec Grga, Jurić Mato, Klein Ferdo, Koćurko Franjo, Konjiček Šimun, Kopričanec Ferdo u Bregima, Kudelić Stjepan, Kvakarić Tomo, Lengyel Ludvig, Lončarić Josip, Malec Ivan, Malec Janko, Marenić Aleksa, Martinušić Ignac, Martinušić Martin, Orban Franjo, Spreiner Julio, Spielberger Josip, Steiner Filip, Tončić Ivan, Varović Jakob, Viker Vjekoslav, Vragović Ivan, Vukić Tomo, Zgorelec Ivan, Zidarić Josip, Zrnić Pavao	33	28	61
Sapunari	Sepić Franjo	1	1	2
Sedlari i remenari	Dretar Petar, Grbčić Mio, Ivanković Antun, Kristian Josip ml., Kristian Josip st., Miksovski Josip	6	-	6
Slikari soba	Anzel Lovro, Regina Josip	2	-	2
Sodari vode	Löfler Natan	1	-	1
Stolari	Cmrk Tomo u Bregima, Jakupek Josip, Kaučić Ivan, Kesternak Josip, Kolar Vid, Koščal Josip, Kosinja Rudolf, Kovačević Gjuro, Levi Ssmuel, Lipovec Franjo, Lovreković Antun, Peras Ignac u Bregima, Postružin Ivan, Sabadi Ferdo, Sefček Vaclav, Vettinger Josip, Žumbor Antun	18	12	29
Svratištari	Schlossberger Makso	1	-	1
Tesari	Bedenik Martin, Vajda Jakob	2	2	4

Obrtnici po vrstama	Ime i prezime	Broj obrtnika		
		Grad	Kotar.	Ukupno
Tkalci	Bahunjak Stjepan, Brauneger Franjo, Capari Gjuro, Filipčić Marko, Gašparić Leopold, Gudić Rok, Jakupić Gjuro u Bregima, Jara Franjo, Knapić Pavao, Kropaj Josip, Lesobar Stjepan, <u>Majcen Iva</u> u Bregima, Mikulin Joso, <u>Purgarić Ana</u> , Sablić Ivan u Bregima, Salaj Mio u Bregima, Vandekar Antun u Bregima, Žižko Konstantin	18	2	20
Urari	Galduner Otto, Leitmeier Teodor	2	-	2
Užari	Jakčin Franjo, Grubešić Franjo, Kompari Stjepan, Mihalić Antun, <u>Ščetinec Katarina</u>	5	-	5
Zidari	Florjan Ivan, Kokolić Josip, Kralj Blaž, Reš Josip, Reš Vinko, Zidarić Josip	6	2	8
Ukupno		324	332	656

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890*, Zagreb 1891., str. 49-210
Žene su podcrtane.

Tablica 2 ukazuje na struke obrtnika u gradu i kotaru i broj obrtnika strukama s poimence navedenim imenom i prezimenom. Treba gledati tablicu 2 i tablicu 3 da bi se dobilo stanje obrtništva na području kotara. No dok tablica 2 sumira pojedine struke u gradu i kotaru i iskazuje broj sumarno, tablica 3 locira obrtnike po mjestima s naznakom nadležne pošte. Žene su podcrtane u obje tabele, ali s obzirom da su kod nekih prezimena u obje tabele navedeni umjesto punog imena samo inicijali moramo pretpostaviti da se možda i tu prikriva neka obrtnica.

Iskazane su privredno aktivne osobe s time da je vjerojatno svaki obrtnik imao i obitelj pa je od obrta živjelo u gradu i u kotaru više od tisuću osoba. U svakom slučaju 324 obrtnika u gradu i 332 u kotaru, to jest 656 obrtnika i obrtnica je značajan broj a njihova raspodjela u 32 skupine zanimanja pokazuje bolju razgranatost nego što smo imali prije kod cehova i zadruga.

Svakako je zanimljivo da je u kotaru bilo čak i malo više obrtnika nego u gradu što je posljedica nastojanja da svako selo ima krčmu i kovačnicu te svog kolara jer su kola tada imala funkciju auta. Ovaj podatak svakako iznenađuje, premda možemo razloge tražiti i u agrarnoj prenaseljenosti gdje se koristila svaka mogućnost zarade pa su većinom obrtnici na selu imali dva zanimanja obrtničko i poljoprivredno a spretan majstor popravljao je i izrađivao sve što je znao i mogao, vjerojatno uzimajući u obzir i sezonske poslove izvlačenja drva iz šuma ili rudarenje u nekoliko lignitskih ugljenika koji su koristile za željeznicu ali i namirenje krajišnika za ogrjev.

Za pretpostaviti je da su obrtnicu u Koprivnici raspolagali s većim znanjem i s boljom opremom nego obrtnici na selu, te su im i usluge bile bolje ali to je pretpostavka koju ne možemo dokazati.

U Koprivnici je radilo 44 krčmara, 5 gostioničara i jedan svratištar čime su bile zadovoljene sve potrebe građana ali i gostiju koju su dolazili u grad u često nastavljali put dol krajnjeg odredišta. To je vrijeme kada se počinje njegovati i noćni život u krčmama oko željezničke stanice. No iznenađuje da je u kotaru radilo 60 krčmi i tri gostioničara, pa su očito gostionice bile mjesta sastanaka mještana gdje su se raspravljala važna pitanja ali i gdje su trgovački putnici i prolaznici obavljali svoje poslove i dobivali potrebne informacije. Detaljnija analiza pokazuje da su krčmari često bili Židovi koji su svoje poslovanje vezali i uz trgovinu mješovitom robom ili sitničarenjem. U gradu Koprivnici krčme su imale važnu društvenu ulogu pa su upravo one među prvima regulirale svoje odnose posebnim Pravilima. U krčmama se je točilo vino, a s obzirom na vojničku tradiciju grada, i pivo pa ne iznenađuje da Koprivnica nije imala posebnu vinariju ili pivovaru. Mnogi krčmari i gostioničari bili su i gradski zastupnici. Tako posjedujemo dokument kojim poljodjelac, mesarski i krčmarski obrtnik i gradski zastupnik iz Koprivničkih Brega Tomo Podunajec podnosi corpus separatum protiv zaključka gradskog zastupstva od 15. ožujka 1893., žaleći se što je sjeća gradske šume Lešce pokraj Brega posve uništila cestu izvo-

zom drva pa moli da se cesta umjesto sa 200 hrpa pruča obloži sa 300 hrpa kako bi se njome mogao odvijati promet i da se ujedno sagradi direktna cesta iz Sigeca do Brega.¹⁸

Struktura obrtnika ukazuje da je odjevna i obučarska proizvodnja još uvijek bila u rukama domaćih obrtnika koji su svoje proizvode prodavali svakako i na sajmovima. Nema još ni Tivara ni Bate, pa se domaći tkalci bave izradom tkanina na tkalačkim strojevima, a isto tako možemo pretpostaviti i izradom obuće raznih vrsta. 36 čizmara u Koprivnici ukazuje da su se ponajviše nosile čizme, jer tada u Koprivnici nije bilo niti jedne asfaltirane ulice. Možemo još zaključiti na samodostatnost ali i skromnost ličnih potreba; živjelo se skromno i sve što su mogli domaći obrtnici napraviti - radili su sami.

Zidara je bilo u gradu šest, a među njima i Josip i Vinko Reš, koji su bili glavni građevinari gotovo pola stoljeća. Grad Koprivnica se je nalazio na početku velikog poleta i izgradnje jednokatnica u historicističko-secesijskom stilu čemu je iako Koprivnica nije bila županijsko središte pogodovao njen granični položaj i važna željeznička pruga koja je vezala Rijeku s Budimpeštom, kao i što je bila i prometno raskršće prema Podravini i Hrvatskom Zagorju.¹⁹ Koprivnički obrtnici koji su kao naučnici proputovali Ugarskom i Austrijom stekli su tamo i najnovija znanja pa su do donosili u Koprivnicu kao grad na glavnoj željezničkoj pruzi od Srednje Europe do mora. Mnogi su se ovdje zadržali i osnovali dom te tu proveli čitav život.

Analiza *Adresara* navodi nas na zaključak da se sve potrebno za tadašnji način života moglo nabaviti u gradu Koprivnici ali da su neke struke vezane uz rad na zemlji bile jače zastupane u malim mjestima na području kotara nego u gradu (tablica 2 i 3). U grad se je dolazilo uglavnom radi sajmova koji su bili tjedni, mjesečni i godišnji, jer su se na njima prodavale, na Sajmišnom trgu gdje je bila i vaga, žitarice ali i stoka. U to su vrijeme spretni židovski trgovci već preuzeli najbolje lokacije u gradu, iskoristivši rušenje starih gradskih bedema, te su tu sagradili i nove dobro građene zgrade, a domaći obrtnici i sitniji trgovci povukli su se na drugu liniju u periferiji. Njihovi su lokali bili manji i mirisali su posebnim mirisom koji su davali kožni predmeti i mirodije. Često su te trgovine bile vezane sa stanom tako da su i supruge trgovaca pomagale trgovcu i obrtniku kao i pomoćnici i šegrti kojih je iz godine u godinu bilo sve više kako to pokazuje evidencija šegrtske škole. U novom središtu grada formira se novi veliki trg, omeđen s jedne strane gradskim poglavarstvom a s druge novonastalim parkom na mjestu dijela tvrđave i njenog suburbia. Dio tvrđave ostao je samo u tragovima u Varoškoj grabi

Što se dešavalo poslije 1891. godine, s obrtnicima i trgovcima možemo naslutiti iz *Spomenice Saveza hrvatskih obrtnika 1907. - 1935.* U njoj je 1904. iskazano u gradu Koprivnici 289 obrtnika ali su to bili samo obrtnici katoličke vjere udruženi u Savez.²⁰ U svakom slučaju udruživanje postaje važna karika društvenog života. Društva su bila strukovne, vjerske, glazbene prirode i čvrsta poveznica među članovima.

Po prezimenima možemo ipak zaključiti da je u Koprivnici bilo mnogo domaćih ljudi obrtnika, koji su sada počeli ovdje poučavali buduće obrtnike koji su polagali stručne majstorske ispite pred Obrtnim zborom vezanim uz rad Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, odakle su primali upute i savjete. Oko 1884. počela je raditi u Koprivnici šegrtska škola, te više nije bilo potrebno kao u doba cehova odlaziti na usavršavanje u druge dijelove Monarhije jer je starija generacija obrtnika znala prenositi svoja znanja mladima.²¹ Šegrtska škola potvrđivala je značenje obrtništva i trgovine u gradu Koprivnici. Značajno je da među imenima obrtnika ima vrlo malo onih koji su kasnije izgradili tvornice. Tvornice su uglavnom

¹⁸ Hrvatski državni arhiv, Upravni odjel Zemaljske vlade, kut. 928/ br. 1915. Podunajec je bio gradski zastupnik u vrijeme povjerenika Kolomanu pl. Mattaschichu. U tom vremenu zastupnici su bili Arnold Betlheim, David Deutsch, Šandor Gross, Jacques Hirsler, Andro Horvat, Martin Krapec, Franjo Kušević, Benko Petričić, Martin Puhalo, Tomo Podunajec, Josip Reš, Josip Roga, Gjurjo Vaić, Mato Vidoša, Mirko Kvakarić i dr. Matija Pavelić, Ivan Rogina i Ljubomir Živković

¹⁹ Draženka ERNEČIĆ, Vrijeme velikog poleta. Historicističko - secesijska izgradnja grada. U *Koprivnica. Iza-brane teme*, II. izdanje, Koprivnica 1997, 91-101.

²⁰ *Spomenica Saveza hrvatskih obrtnika 1907.-1933*, Zagreb 1934, str. 33.

²¹ Ružica BRAČKO-MEDVARIĆ, Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Šegrtska škola u Koprivnici od 1886. do 1900 godine., *Podravski zbornik*, 42, Koprivnica 2017., str. 101-122.

osnivali trgovci koji su stekli kapital radeći na selu i skupo naplaćivali seljanima svoje usluge i robu koju su ponajčešće dopremali iz Mađarske.

4. OBRTRNICI U KOPRIVNIČKOM KOTARU BEZ GRADA KOPRIVNICE 1890. GODINE

Poimenični navod obrtnika u kotaru iskazuje veliki broj obrtnika i obrtnica. To pokazuje na zatvorenost seoskih društava koja imaju gotovo sve što im je potrebno za život i rad u svom selu. Gotovo da nema sela koja nema krčmu i s njom povezanu trgovinu u blizini.

Kao što je gotovo svako selo dobilo svog trgovca i svako selo je imalo krčmu u drugoj polovici 19. stoljeća. Gostionice su bile mjesto razmjene vijesti, ali i razgovora o politici koja je nakon ukidanja kmetstva projicirala seljaštvo kao najveću skupinu stanovništva kod koje su imućniji muškarci imali pravo glasa ako su bili pismeni. Budući da je uvijek svugdje bilo ljudi koji su politiku koristili za stjecanje moći, razmahala se u drugoj polovici 19. st. velika politička borba koja je narod dovela gotovo na rub propasti, na što je upozorio mnogo ranije pjesnik Pavao Štoss vidjevši da je narod počeo zaboravljati i svoj materinji jezik

Slabe i neuređene ceste ograničavale su kretanje seljana zimi i tijekom proljetnih kiša kada su ceste bile razlokane i pune rupa pa je te rupe trebalo oblagati prućem, jer samo su županijske i državne ceste bile relativno dobro održavane ali i one u neko doba godine nisu bile prohodne. U nastojanju da novac ostane u selu domaće stanovništvo rado se koristi uslugama domaćih majstora navodeći ih da budu svaštari. Mnogi su obrtnici niknuli iz puka radi svoje spretnosti, ali je upravo to bilo ono što je potaknulo velik broj ljudi s malo zemlje, da se bave obrtom i to onim koji je bio potreban u malenim poljoprivrednim gospodarstvima koja su obilježavala ovo područje.

Tablica. 3. Popis obrtnika u koprivničkom kotaru bez grada Koprivnice. 1890. godine *

Vrsta obrta	Mjesto obrtovanja	Poštanski ured	Prezime i ime obrtnika
Bačvari	Gola	Gola	Kaučić Marko, Mörtel Ivan
	Hlebine	Drnje	Posavec Gjuro
	Novigrad	Novigrad	Ivanušec Tomo
Brijači	Novigrad	Novigrad	Koel Gjuro
Ciglari	Novigrad	Novigrad	Muženić Franjo, Rešen Petar
Čizmari	Peteranec	Drnje	Bugar Gjuro, Kacer Ivan, Znidarić Blaž ml., Zidarić Blaž st.
Gostioničari	Novigrad	Novigrad	Pevalek Franjo
	Peteranec	Drnje	Vaić Mio
	Sokolovac	Sokolovac	Toth Gašpar
Kolari	Đelekovec	Drnje	Madjar Mio, Željezak Blaž, Željezak Štefo
	Hlebine	Drnje	Janković Martin
	Novi grad	Novigrad	Imbri Gjuro, Ivanušec Ivo, Lovriček Bolto, Posavac Šimunić Ana, Posavec Franjo
	Peteranec	Drnje	Belčić Martin, Gudek Tomo, Ornik Franjo
	Sigetec	Koprivnica	Juriša Ivan, Šemper Pavo
	Torčec-Gjelekovec	Drnje	Kosnica Imbro, Kovačević Martin, Sataić Joso
Kovači	Badtinovec	Sokolovac	Lovrenčić Andro
	Botovo	Drnje	Dombaj Mato
	Drnje	Drnje	Sočev N., Jelenko N.,
	Gjelekovec	Drnje	Omrok Tomo, Gažić Josip, Vuljak Imbro, Vuljak Tomo
	Gola	Gola	Butor Franjo, Kendjelić Ivo

Vrsta obrta	Mjesto obrtovanja	Poštanski ured	Prezime i ime obrtnika
	Gotalovo	Gola	Gjörgy Kiš, Premec Tomo
	Hampovica	Novigrad	Šabarić Dragutin, Šabarić Nikola, Vicenski Ivo
	Hlebine	Drnje	Družinić Josip, Filiipović Gjuro, Gabaj Mato, Generalić Franjo, Generalić Pavao, Imbriovčan Mato, Jankač Štef
	Kunovec	Rasinja	Jambrešić Gjuro, Sučić Ivan, Vinković G.
	Miholjanec	Novigrad	Dikon Gjuro, Kuštrak Jakob
	Mučna velika	Sokolovec	Gjurgjek N.
	Novigrad	Novigrad	Adaković Štefo, Fačeng Imbro, Gabo Josip, Helinger Dora, Maljak Franjo, Mićurin Mato, Mužinić Ivo, Peroš Franjo, Peroš Ivo, Peroš Martin, Šoštarčić Jozo
	Peteranec	Drnje	Benotić Franjo, Blažek Tomo, Bukek Jakob, Gjulinec Vid, Horvat Franjo, Lukač Tomo, Pavuško Bolto, Samodji Franjo, Maurer Ante, Nemet Janoš, Vereš Stjepan
	Sigetec	Drnje	Berita Franjo, Eršeg Andro, Kanižanec Mato, Klobučarić Blaž, Vlahović Štefo
	Sokolovac	Sokolovac	Balaš Štefan
	Torčec	Drnje	Šatarić Ivo
Krčmari	Batinovec	Sokolovac	Gvozdanović Stevo, Ivanić Ivo, Toljan Maria, Weiss Aleksandar
	Botovo	Drnje	Kratohvil Ivan, Lang Viktor, Lakman Antun
	Drnje	Drnje	Hveh Josip, Hofman Jakob, Spitzer Filip, Štimac Josip, Vaić Mio, Volak Julius, Žagar Pavao
	Gjelekovec	Drnje	Horvat Luka
	Gola	Gola	Amzelberg David, Weiss Josiip
	Gotalovo	Gola	Grünbaum Vilim
	Grubičane veliko	Sokolovac	Fajtović Stevo, Jakčin Jakob, Lazarević Simo, Vrabčević Todor
	Hampovica	Novigrad	Hrga Rajmund
	Hlebine	Drnje	Culek N., Čarbo Bolto, Goldberger Josip, Mesaroš Josip, Schwarz Antun
	Imbrijevci-Gjelekovec	Legrad - Ugarska	Fischer David
	Ivanec - Gjelekovec	Koprivnica	Matica Mato, Rosenberg Mavro
	Jagnjedovac	Koprivnica	Löwy Johana, Turk Ivan
	Javorovac	Novigrad	Slandri Mara
	Kunovec	Rasinja	Kreutzer Samuel
	Ladislav - Laislav	Novigrad	Kalivoda Marija, Weiss Jakob
	Lepavina	Sokolovac	Samostan o. franjevaca
	Mučna mala	Sokolovac	Janić Rade
	Mučna velika	Sokolovac	Vukavić Mile, Žagar Tina
	Novigrad	Novigrad	Amselberger Albert, Deutsch Moses, Ivančić Gjuro, Matunci Mio
	Peteranec	Drnje	Eisenstedter Filip, Hofman Jakob, Machan Agneza, Zierer Samuel
	Plavšinc	Novigrad	Ljubešić Sofija, Matunci Mio, Mihalfi Josip
	Ruševac	Sokolovac	Crnčić Martin, Horvat Imbro, Horvat Manda
	Sigetec-Peteranec	Drnje	Grabarić Valent
	Sriem	Sokolovac	Bačlin Mato, Dolovčak Mato, Jamić Rade
	Torčec - Gjelekovec	Drnje	Ivko Adolf

Vrsta obrta	Mjesto obrtovanja	Poštanski ured	Prezime i ime obrtnika	
Krojači	Novigrad	Novigrad	Pezak Franjo, Turinek Antun, Ubitil Vencel	
	Sokolovac	Sokolovac	Fišer Simon	
Lončari	Miholjanec	Novigrad	Kos Martin, Vicenski Mato	
	Novigrad	Novigrad	Petrović Ivan, Sigmund Mijo	
	Sokolovac	Sokolovac	Jaklin Martin	
Mesari	Gjelekovec	Drnje	Šalamun Martin	
	Gola	Gola	Husić Pavao	
	Grabičani Veliki	Sokolovac	Bodin Todor, Marčinko Mirko	
	Hlebine	Drnje	Goldberger Josip, Mesarić Josip, Schwart Anton	
	Jagnjedovec	Koprivnica	Weiss Samuel	
	Kunovec	Rasinja	Kreutzer Samuel	
	Novigrad	Novigrad	Amelberg Albert, Pevalek Franjo, Bogari Ignac	
	Sokolovac	Sokolovac	Sonenschein Adolf	
	Mlinari	Drnje	Drnje	Benotić Marija i Sablić, Dambaj Mijo, Kičinbači N., Kolarić Mato, Lendvaj i Peršić, Pavlović Bolto, Petrović Štefo, Stancar Gjuro, Sukman Antun, Šonac Mato, Tabuš i drug, Varavić Ana, Valaj Ivan.
		Gjelekovec	Drnje	Androlić Valent, Doleneć Pavao, Harmaj Gjuro, Salamon Franjo, Samoščanec Stjepan
Gola		Gola	Balaš Josip, Kušić Mijo, Lukačić Gjuro, Nemeć Martin, Petanović Josip, Petljanović Joso, Palačnjak Franjo	
Gotalovo		Gola	Balog Josip, Curi Pavao, Imbro Andraš, Kolar Franjo, Kolar Janči, Marget Josip, Rozman Tomo, Sokač Janoš	
Grabičane Velike		Sokolovac	Bodin Todor, Klamer Franjo, Marčinko Mio, Pajer Josip, Turk Josip	
Hampovica		Novigrad	Borko Ivo, Gluhak Valent, Pandur Štefo, Šabarić Blaž, Štefec Ivo, Štamec Bolto	
Hlebine		Drnje	Bok Gjuro, Jerebić Jakob, Kokar Josip, Magdić Mirko, Miholek Mio, Pakošin Jakob, Pokec Ferko	
Ivanec Gjelekovec		Koprivnica	Muger Gjuro	
Javorovac		Novigrad	Halapa Mato, Rozmarić Andra, Siandri Mara, Štefan Petar	
Kunovec		Rasinja	Edišar Jula, Podmajec Gjuro	
Lepavina		Sokolovac	Franjevački samostan	
Miholjanec		Novigrad	Antolaš Petar, Kos Stevo, Ledes Gjuro, Martinić Stevo, Mihoković Valent, Patačko Petar, Suntić Karlo, Weiss Adolf	
Mučna Mala		Sokolovac	Fras-Magar Martin, Hanžeković Joso, Petanji Petar	
Mučne Velika		Sokolovac	Bakany Josip, Baranec Jakob, Baranić Ferdo, Baranić Franjo, Koprivec Stjepan, Trumbetaš Pavao	
Novigrad		Novigrad	Karjačić Mio, Kuzman Franjo, Molnar Gjuro, Pavelić Pavao, Poligač Viktor, Puškarić Franjo, Scandri Janko, Sebastian Alois	
Rieka - Sokolovac		Koprivnica	Benko Kalman, Grgelj Janoš, Milivojević Gjuro, Vandjija Gjuro	
Ruševac		Sokolovac	Bajžar Tomo, Crnić Imbro, Horvat Petar	
Sigetec - Peteranec	Drnje	Kolarić Andro, Korošec Mara, Nenadan Tomo, Penač Blaž, Šianec Jakob		
Sokolovac	Sokolovac	Janković Stevo, Ostoić Mile		
Torčec - Gjelekovec	Drnje	Lakuš Ivo, Vukovec Karlo, Vukovec Dragutin		

Vrsta obrta	Mjesto obrtovanja	Poštanski ured	Prezime i ime obrtnika	
Opančari	Hampovica	Novigrad	Hunjet Gjuro, Sabarić Stefo	
	Mučna Mala	Sokolovac	Duda Franjo	
	Novigrad	Novigrad	Forko Franjo, Mužinić Imbro, Rušak Imbro	
Pekari	Drnje	Drnje	Janavić N.	
	Gola	Gola	Gorčanec Lovro	
	Novigrad	Novigrad	Plemenčić Ivan, Rozmarić Martin	
Sokolovac	Sokolovac	Sokolovac	Glücksfeld Tereza, Kastelić Ana, Mlinarić Mirko	
	Postolari	Botovo	Drnje	Novak Mijo
	Drnje	Drnje	Ganzer Dragutin, Milek Gjuro, Mužinić Gjuro, Sović Gjuro	
Gjelekovec	Gjelekovec	Gjelekovec	Golubić Niko, Kedmenec Andro, Maltarić Andro, Šipek Viktor	
	Gola	Gola	Šandin Mijo, Vrban Blaž	
	Gotalovo	Gola	Cikač Blaž	
	Hampovica	Novigrad	Šabarić Štefo	
	Novigrad	Novigrad	Bukovčan Martin, Ljubić Ivan, Miler Ivan, Sabolić Bolto, Varjačić Miko, Vedriš Franjo	
	Peteranec	Drnje	Jurašić Albert, Raufaj Filip	
	Plavšinc	Novigrad	Prebješić Alois	
	Rieka Gornja	Rieka Gornja	Kešek Aleks, Krofl Antun	
	Sigetec- Peteranec	Drnje	Vrban Franjo	
	Sokolovac	Sokolovac	Hranić Mato, Kubić Adam, Pintarić Ilija	
Sapunari	Sokolovac	Sokolovac	Glückstahl Vilim	
Stolari	Drnje	Drnje	Doktorić Martin, Mužinić Franjo	
	Hampovica	Novigrad	Lander Mio, Lomber Mio	
	Hlebine	Drnje	Hegedušić Ivo	
	Kunovec - Rasinja	Rasinja	Kralj Gjuro	
	Novigrad	Novigrad	Klanček Bara, udovca, Ligman Mio	
	Peteranec	Drnje	Cesarec Gabriel, Kodmenec Ivo, Kodmenec Ivan	
	Sigetec - Peteranec	Drnje	Barić Gjuro	
	Tesari	Gola	Gola	Nemet Šandor
Sokolovac	Sokolovac	Sokolovac	Kokolj Alois	
	Tkalci	Gola	Gola	Graf Imbro
Sigetec-Peteranec	Drnje	Valent Tomo		
Tokari	Novigrad	Novigrad	Fačeng Gjuro	
Zidari	Drnje	Drnje	Augustinović Antun, Škripec N.,	
Ukupno			332	

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891.*, str. 49-211

Iz tabele br. 3 vidimo da je više obrtnika živjelo i radilo po selima nego u gradu Koprivnici. Bili su dakle blizu korisnicima a vjerojatno se je jedan dio seljaka bavio i obrtom, imajući tako dvojno zanimanje što je bio čest slučaj na selu, jer se samo od obrta nije moglo živjeti. Ipak kada vidimo da je u koprivničkom kotaru izvan grada Koprivnice radilo 331 obrtnika od čega 143 mlinara a svoj mlin imao je i manastir u Lepavini možemo zaključiti da se je mogao naći majstor i za izradu i za popravak alata i svega onog što je trebalo jednom domaćinstvu.

No o obrtnicima kako grada tako i kotara malo je pisano.²² Nakon nekoliko godina rada u selu mnogi su trgovci stekli dovoljan kapital za otvaranje veće radnje u Koprivnici ili čak prelazak u struku tvorničara, a mnogi su iškolovali djecu i preuzeli znatnu ulogu u tercijarnim djelatnostima. Kao primjer - a takvih ima dosta - spominjem postolara Franju Vedriša u Novigradu Podravskom čija je obitelj izgradila kasnije kožaru. U Koprivnici su se mogle naći sve najpotrebnije obrtničke usluge. Zapaža se osobito veliki broj mlinara, što ukazuje da je prerada žita i kukuruza bila u ono vrijeme velika proizvodnja, a sudeći po imenima mlinara dio meljave se je i izvezio. Kada su se početkom 20. stoljeća počeli graditi parni mlinovi, velik broj mlinara bio je ugrožen u egzistenciji, jer vodenice ma kako se vlasnik trudio nisu mogle davati kvalitetno brašno za kolače.

Odnos pojedinih struka još uvijek odražava jaku cehovsku tradiciju. Iz tabele 3 vidi se da su neki obrtnici koji su radili za potrebe seoskih domova bili brojniji nego u Koprivnici. Svakako je zanimljivo da u Novigradu Podravskom radi tokar Gjuro Fačeng, koji je radio mutilice za pravljenje putra i neka druga kuhinjska pomagala. U vremenu djetinjstva Mire Kolar u Koprivnici je još uvijek radio stari tokar koji je izrađivao drške za lopatice za ugljen, kutlače i mutilice a možda i kolijevke. Usprkos brojnosti obrtnika, nekih obrta ipak nije bilo, jer se do raznolikosti dolazilo stihijski na osnovu potreba ljudi za pojedinim obrtničkim uslugama. Stoga su ponekad stanovnici koprivničkog područja morali ići u Varaždin ili u Zagreb, kao što su radi mnogih poslova morali ići u Bjelovar koji je od 1886. središte Županije i Županijskog suda. Vjerojatno se je rado odlazilo i u mađarsku Nagy Kaniszu do koje je bilo jednostavno i brzo doći vlakom.

Vidimo veliku šarolikost obrtnika po nacionalnosti sudeći po imenima i prezimenima. Prevladavaju ipak domaći ljudi, ali ima dosta Nijemaca, Mađara, Slovenaca, Židova i Čeha pa i poneki Poljak, što ukazuje da je Austro-Ugarska monarhija bila otvorena zemlja što se tiče kretanja ljudi i kapitala, pa dakako i obrtnika i trgovaca, što je ostavilo neizbrisiv trag na našim prostorima. No vrlo je mali broj obrtnika uspio kasnije uvećati svoje radnje i prijeći u status industrijalaca. To je uspjelo obitelji Franje Vedriša koji je bio u Novigradu Podravskom 1891. postolar da bi kasnije obitelj podigla tvornicu koža koja je tijekom Drugoga svjetskog rata bila devastirana.

U cijelosti možemo zaključiti da je broj obrtnika u koprivničkom kotaru bio zadovoljavajući, ali da je grad Koprivnica ne po broju obrtnika već po vrstama obrtnika bio značajniji što znači da je mogao obavljati složenije poslove. U kotaru iako je broj gotovo identičan kao u gradu nije bilo bravara, brusara, češljara, čohača, dimnjačara, kapara, farbara, kobasičara, kotlara, kožara, krznara, limara, ljekarnika, bojača tkanina, medicara, nožara, sedlara, remenara, soboslikara, sodara, užara, urara, a niti svratištara ni ciglane. To ne znači da se nisu našli na crno spretni ljudi po selima koji su znali obavljati sve te poslove, ali nisu bili evidentirani kao obrtnici. Ljudi su se snalazili, ali ipak je bio uhodan način da se mnoge stvari nabavljaju u Koprivnici koja je svaki tjedan imala tjedni, a u mjesecu mjesečni i četiri puta godišnje godišnji sajam, gdje se moglo nabaviti sve što se inače nije moglo naći ni u koprivničkim trgovinama. Za vrijeme bana Pavla Raucha broj sajмова je uvećan.

Iz ovih tabela vidimo da su izvan grada brojni mlinari bili većinom vodeničari jer su vodenice raznih vrsta bile izgrađene na obroncima Bilogore i Prigorja. Gotovo svako selo imalo je više obrtnika koji su obavljali poslove koji su bili potrebni za odvijanje normalnog života na malenim seoskim gospodarstvima.

O obrtnicima koprivničkog kotara kako Podravine tako i Prigorja nije mnogo pisano za razliku od cehova u Koprivnici čije su zastave a dobrim dijelom i alati postali sastavni dio koprivničkog muzeja, ali i malih zbirki kao što je Zvijerčeva u Drnju preko kojih se može upoznavati život stanovnika pa i obrtnika.

²² L. BROZOVIĆ, Osnutak čizmarskog ceha u Koprivnici, *Zbornik muzeja grada Koprivnice*, Koprivnica 1947-1953., 21.

5. RASPORED OBRTNIKA U GRADU KOPRIVNICI I MJESTIMA NOVIGRAD, DRNJE I ĐELEKOVEC, SOKOLOVAC, REKA 1890. GODINE

Dosta je zanimljivo usporediti brojno stanje obrtnika u gradu Koprivnici s većim mjestima kotara od kojih su neka u vrijeme Vojne krajine bila dosta značajna kao sjedište kapetanije, s time da su tragovi vojničkog života vidljivi i u strukturi obrta i dakako u životu stanovnika i njihovom karakteru. S obzirom na rad krčmi u svim izdvojenim mjestima mora se ponovno naglasiti da su to bila ključna mjesta za razgovore o gospodarskim ali i političkim pitanjima.

Tablica 4. Raspored obrtnika u gradu Koprivnici i mjestima Novigrad, Đelekovac, Gola, Drnje, Sokolovac, 1890. godine*

Vrsta obrta	Grad Koprivnica	Drnje i Đelekovac	Gola	Hlebine	Novigrad	Peteranec	Sokolovac
Bačvari	5		2	1	1		
Bravari	8						
Brijači	6				1		
Brusari	1						
Ciglarci ciglana	1				2		
Češljari	1						
Čizmari	36					4	
Čohaći	1						
Dimnjačari	2						
Gostioničari	5				1	1	1
Klobučari	7						
Kobasičari	1						
Kolari	5	4	2		5	3	
Kotlari	1						
Kovači	13	6	2	7	11	11	1
Kožari	3						
Krčmari	44	8	2	5	4	4	3
Krojači	28				3		1
Krznari	6						
Limari	1						
Lončari	9				4		1
Ljekarnci	2						
Bojadisari tkanina	1						
Mesari	19	1	1	3	3		1
Mlinari	8	20	15	7	8	5	6
Nožari	1						
Opančari	14				5		1
Pekari	5	1	1		2		3
Poduzenici	1						
Postolari	33	9	3		6	1	3
Svratištari	1						
Tesari	2		1				1
Tiskari	1						
Tkalci	18		1			1	
Tokari					1		
Užari	5						
Zidari	6	2					

* Gjuro JUSTUS, LJ. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj*,. 40-229.

Uočava se velika zastupljenost kovača, mlinara i nekih drugih uslužnih zanimanja po selima vezanima uz obradu željeza ili drveta, a koja su obično ležala uz neku vodu, a osobito onima koja su imala poštu te su time bila i gravitaciono središte za svoju okolice. Tako je Drnje opsluživalo poštanskim uslugama Đelekovec. U monografiji *Općina Đelekovec* spominju se kovači Stjean Gančulić, Mijo Grgac, Tomo Androlić, Lovro Ružić koji je radio i za stanovnike Velikog Otolka, dok u Imbriovcu radi kovač Ivan Međimurec.²³ Zanimljivo je da mlinara u gradu Koprivnici nema mnogo jer još nije izgrađen mlin kraj željezničke stanice, ali je uočljivo da u okolnim selima ima mnogo mlinara koji rade u vodenicama raznih tipova, opskrbljujući svoje okolno stanovništvo uslugama meljave žita i kukuruza.²⁴

Koprivnica je u to vrijeme postala trgovište koje je dobivalo značaj preko sajmova koji su bili tjedni, mjesečni i godišnji. Možemo govoriti o svakotjednom dolasku seljaka iz okolice u grad kada su oživjele trgovine i krčme, prepune ljudi i mešetara koji su kupovali i prodavali, pili i razgovarali o svemu što se ticalo njihovog života. Željeznička veza obogatila je ponudu ali i potražnju roba što je sve utjecalo na cjelokupni život grada i okolice.

Obrtnici su u gradu Koprivnici bili uglednici koji su popunjavali mjesta u gradskom zastupstvu, osobito do 1895. kada grad nije potpadao pod županiju već direktno pod Zemaljsku vladu. Imena obrtnika koji su uzimali šegrta u nauk su brojna²⁵ i vidimo da domaći obrtnici uzimaju šegrte iz raznih krajeva zemlje, ali da židovski trgovci uzimaju uglavnom za šegrte samo židovske mladiće, nerijetko rođene u Mađarskoj, koji su se laganije uklapali u trgovački život Austro-Ugarske molnarhije.

6. OBRTNICE GRADA KOPRIVNICE I KOPRIVNIČKOG KOTARA

Podaci *Adresara* prikrivaju neke obrtničke usluge. Mnoge žene ne iskazuju se kao obrtnice, ali su radno vrlo aktivne u obrtničkim radnjama kao supruge, kćeri, sestre, snahe ili čak obične sezonske radnice. Mislimo da su žene u prvo vrijeme nakon ukidanja cehova mnogo izgubile jer su imale ugled kao cehovske majstorice koje su naučnici i pomoćnici poštivali i slušali, jer su obično živjeli u istom kućanstvu, a sada je to nestalo. Trebalo je izvjesno vrijeme da se žene snađu i da se uključe u obrtničke poslove, a to se je u većoj mjeri desilo za vrijeme Prvoga svjetskog rata, zbog muškaraca koji su bili mobilizirani. Mnoge djevojke iako su bile pismene nisu mogle ići u šegrtsku školu pa nisu mogle polagati ni ispite za obrtnička zanimanja, i stoga i one uglavnom rade po drugim osnovama a ne na osnovi položenog majstorskog ispita koji je bio obavezan za neke struke.

Iz tablica 2 i 3. možemo ipak vidjeti iz podcrtanih prezimena da u gradu radi u obrtima 20 žena, a u kotaru 18 dakle ukupno 38. To je mnogo više nego u kotaru Đurđevac, ili kotaru Ludbreg, na što je svakako utjecala željeznica, koja je u Koprivnici i mjestima kroz koja je prolazila utjecala na način života i rad krčmi a u Koprivnici se već njegovala i moda što se vidi po imenima i prezimenima nositeljica krojačkih usluga, a javlja se i prva žena koja vodi brijačnicu odnosno vjerojatnije češljaonicu i šišaonicu.

Na tablici br. 5 možemo usporediti brojčani odnos obrtnika i obrtnica na osnovu *Adresara*, s time da naglašavamo da su stvarni odnosi bili vjerojatno nešto drugačiji zbog sakrivanja rada obrta koji se iskazuje samo inicijalom imena prije prezimena. U svakom slučaju žene se pojavljuju kao nosioci obrtnih radnji i njihov se broj na početku dvadesetog stoljeća, a osobito za vrijeme Prvoga svjetskog rata znatno uvećava. Ipak 38 žena iskazano je u koprivničkom kotaru kao obrtnice, od kojih je samo jedna u kotaru navela da je udovica. S obzirom da žene nisu imale izborna prava možemo reći da te žene zaslužuju pažnju, jer su pionirke koje su ukazivale na mogućnost rada agrarno prenaseljenih žena.

U gradu Koprivnici djelovale radilo je 20 obrtnica i to: Maria Jagodić imala je frizersku radnju, Josipa Toplak imala je čizmarsku radnju, krčmarice su bile Maria Dobranić, Verolna Komasić, Ana

²³ D. FELETAR, H. PETRUČ, *Općina Đelekovec*, Izd. Meridijani, Đelekovec 2008., 225.

²⁴ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Elizabeta WAGNER, Mlinari i vodeničari na području varaždinskog, ludbreškog, koprivničkog i đurđevačkog kotara 1891. godine, *Ekonomika i ekohistorija god. XV, br. 15, 2019., str 125-138.*

²⁵ Ružica MEDVEDIĆ-BRAČKO, Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Šegrtska škola u Koprivnici od 1886. do 1900., *Podravski zbornik*, 43, (urednik Robert Čimin), Koprivnica. Muzej grada Koprivnice, 2017., 101-127. - tabele. Šegrte su uzimali u nauk uglavnom samo domaći obrtnici pa bi trebalo detaljnije istražiti njihove biografije.

Kovač, Bara Milek i Maria Ugarković. Krojačice su bile Fany Fürst i Natti Heinrich a njihova imena ukazuje da radile novu zapadnjačku modu srednje a možda i zapadne Europe. Lončarstvom se bavila Bara Haroš. Medičarka i izrađivačica svijeća je bila Jula Kovačić, a mesarica je bila Roza Neufeld. Opančarka je bila Kristina Kovačević i Cila Satvari. Postolarsku radnju držala je Kata Horvat, a tkanjem se bavila Iva Majcen iz koprivičkih Brega koji su se smatrali sasvim dijelom grada i Ana Purgarić u gradu. Katarina Ščetinec držala je užariju.

Na području kotara radilo je 18 žena u obrtu dakle gotovo isto toliko kao i u gradu ali su one radile samostalno samo kao krčmarice, mlinarice i pekarice, dok su u tri struke - kolari, kovači i stolari vjerojatno radile uz pomoć pomoćnika naslijedivši obrt poslije smrti supruga. U gradu su njihova zanimanja raznovrsnija a vjerojatno su bile i samostalnije nego na selu. Žene obrtnice u kotaru su: Ana Šimunić koja je imala kolarsku radnju, a Dora Helinger držala je kovačnicu, vjerojatno uz pomoć pomoćnika nakon smrti muža. No najviše je bilo krčmarica u to čak osam: Marija Toljan, Jelena Löwy, Mara Slan-drik, Maria Kalivoda, Tina Žagar. Četiri su bile mlinarice u Drnju na Dravi i to Marija Benotić i Bara Varović, Mara Sandri, Jule Edišar i Mara Korošec. Tezera Glücksfeld i Ana Kastelić držale su pekarnicu. Udovica Bara Klanček držala je stolariju i jedino kod nje je bilo naznačeno da je udovica.

Tablica 5. Obrtnice u brojčanom odnosu prema obrtnicima u gradu Koprivnici i kotaru 1890. godine*

Vrsta	Grad Koprivnica		Kotar bez grada		Ukupno	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Bačvari	4	1	4	-	8	1
Brijači	5	1	-	-	5	1
Čizmari	35	1	4	-	39	1
Gostioničari	4	1	3	-	7	1
Kolari	5	-	16	1	21	1
Kovači	13	-	55	1	68	1
Krčmari	39	5	52	8	91	13
Krojači	26	2	4	-	30	2
Lončari	8	1	5	-	13	1
Mesari	18	1	13	-	31	1
Mlinari	8	-	98	5	106	5
Opančari	12	2	6	-	18	2
Pekari	5	-	5	2	10	2
Postolari	32	1	28	.	60	1
Stolari	17	-	11	1	28	1
Tkalci	16	2	2	-	18	2
Užari	4	1	-	.	4	1
Voštari i medičari	2	1	-	.	2	1
Ukupno	253	20	306	18	559	38

* Rađeno na osnovu tabele 2 i 3. ovog rada Iskazane samo struke koje zapošljavaju žene.

U gradu Koprivnici žene nalazimo u 14 struka, dok je u kotaru radilo 18 žena u svega 6 struka, što znači da je gradsko stanovništvo bolje prihvaćalo žene nego seosko. No odnosi ukazuju na nevjerojatnu prevlast muškaraca nad ženama i u strukama gdje su žene mogle raditi, pa i to vjerojatno rade stoga što su bile slabije plaćene od muškaraca Dakako da su poljoprivredni poslovi zahtijevali kolare, kovače ali

je i broj krčmara nerazmjerno velik u odnosu na krčmarice. No žene pomalo osvajaju i pojavom modnih časopisa te prve ženske krojačice promoviraju parišku modu.

Broj žena u obrtništvu je tako malen da smo smatrali dobrim navesti i izdvojeno njihova imena, jer su to bile prve pionirke koje su očito pokazale da je njihov rad u onim obrtima koje žene mogu raditi moguć i poželjan. No možda je žena u obrtu bilo i više jer se neka prezimena iskazuju samo inicijalom imena u *Adresaru*.

Opaža se da su žene najviše zastupane kao voditeljice krčmi a to je tada bila ugostiteljska radnja gdje se moglo dobiti i jelo koje kasnije nalazimo pod imenom »iskuhavaonica«, a vjerojatno su tako radile i mlinarice, odnosno vodeničarke, jer se je uz vodenicu - kada se je čekalo da se samelje meljivo obično nešto i popilo a možda i pojelo. Usprkos toga broj žena koje se iskazuju kao obrtnice je izvanredno malen.

Moramo spomenuti da obrtne radnje, uglavnom ugostiteljske, vode i neke općine, neki veleposjednici i neki samostani. Franjevci u Lepavini drže krčmu i mlin.

7. TRGOVCI U GRADU KOPRIVICI 1890. GODINE.

U vrijeme dominacije cehova proizvodnja i istovremena prodaja odvijala se je jednom mjestu i sve je bilo određeno cehovskim pravilima. Cehovi su postali kočnica i obrtništva i trgovine. Vrlo brzo su trgovci, oni veliki u gradu i oni sitniji, kramari u selu, uz trgovinu otvorili i krčmu koja je postala mjesto informiranja mjesnih događanja ali i mjesto gdje se razgovaralo o prilikama u državi, političkim strankama i cijenama poljoprivrednih proizvoda. Trgovina je bila važan dio života stanovnika a mnogi trgovci su imali znatan utjecaj na život sredine u gospodarskom i političkom životu. Tako u Koprivnici djeluje kao trgovac numberškom robom Franjo Kušević koje prezime nalazimo i u politici. U Koprivnici koja se nalazila u krilu Križevačke i Đurđevačke pukovnije plemstvo nema gotovo nikakvu ulogu u trgovini, čije je poslovanje bilo plemstvu strano, ali su Inkeyi i Rauchovi pokušali kroz gostionice i prodaju vina i usluga uvećati dodatnu vrijednost svojih proizvoda. Nakon ukinuća Vojne krajine trgovinska djelatnost bila je otvorena svima koji su raspolagali kapitalom, robom i određenim računovodstvenim znanjem i dakako znanjem njemačkog ili mađarskog jezika na kojim se jezicima naručivala roba. Imamo vrlo malo dokumenata koji ukazuju kako su i s kim trgovci imali poslovne veze. Bilo u svojim većim trgovinama, bilo u trgovinicama, poznatijima kao sitničarije ili kramarnice, bilo kao putujući nakupci, trgovci su u kratkom roku preuzeli sve poslove cehova, a na sajmovima su dominirali već i prije toga braneći posebnim propisima dolazak i trgovanje kranjskim putujućim trgovcima.

U trgovini u gradu najzastupljenija je trgovina mješovitom robom i sitničari a ima i nekoliko specijaliziranih trgovina među kojima se ističu trgovci mirodijama i kolonijalnom robom te trgovci kožom. Trgovine u gradu Koprivnici drže gotovo isključivo Židovi i zapaža se velika brojnost trgovina mješovitom robom i sitničara, a nekoliko imena se je održalo u trgovini sve do Drugoga svjetskog rata locirajući svoje trgovine i izgradivši zgrade na dva glavna trga. Zbog slabe kupovne moći stanovništva trgovci su vodili oštru konkurentsku borbu, odolijevajući nedaćama upornim radom ali i protokom stanovništva prema Đurđevcu i Ludbregu. Većina trgovaca držala se dulje nego obrtnici i zahvaljujući nakupu, te preradi poljoprivrednih proizvoda, osobito žita i voća, a i pomoći banaka i štedionica koje se počinju javljati u ovo doba trgovina je unosno zanimanje i neki trgovci postaju industrijalci. Trgovkinja ima jedanaest u gradu i među njima prevladavaju sitničarke. Njihova imena su na tabeli podvučena.

Trgovine ponajčešće otvaraju stranci, poglavito Židovi koji dolaze iz Mađarske gdje su ih počeli progoniti kako bi svojim Mađarima osigurali dominaciju u trgovini i industriji. Smišljeno, višak trgovaca se usmjerava nakon sklapanja Ugarsko-Hrvatske nagodbe preko Drave u Hrvatsku, te ti trgovci dobivaju lagano dozvole i za osnivanje tvornica, pri čemu su njihove financijske veze s mađarskim bankarskim kućama čvrste i stalne. Znajući strane jezike i dobro upoznati s trgovačkim poslovanjem, oni su nabavljali kvalitetnu robu iz Mađarske i Austrije i svakako su zaslužni za razvoj grada Koprivnice kao trgovačkog i gospodarskog centra srednje Podravine.

Trgovci su prodavali svakakvu robu. Često su držali i mesnicu i gostionicu, te obavljali usluge veza-ne uz poštu i dopisivanje. Davali su robu i na kredit te su tako mnogi seljaci zapali u dužničko ropstvo.

Tablica 6. Trgovci u gradu Koprivnici te brojni iskaz trgovaca u gradu i kotaru 1890. godine*

Vrsta trgovine	Ime trgovca	Sveukupno		
		Grad	Kotar	Ukupno
Agentura	Scheyer A., Schwarz Ignac	2	-	2
Trgovine nürnbergskom robom	Kušević Franjo	1	-	1
Trgovci kožom	Meyer Dragutin i Herman, Schlossberger Makso	3	-	3
Trgovci kratkom robom	Schemper Franjo	1	-	1
Trgovci mirodijama i kolonijalnom robom	Fischer Vilim, Kušević Franjo, Živković Ljubomir	3	-	3
Mješovita roba	Baklin M., Deutsch David, Fürst Ema, Heinrich Moritz, Hirschler Josip i sin, Hirschler Josip, Hirschler Johana, Hirschler Lavoslav, Kaufer Moritz, Kaufer Ljudevit, Keglević Dragutin, Kolman Šandor, Kušević Franjo, Lalić Miroslav, Löfler Natan, Mayer Šimun, Mihalinec Miroslav, Neufeld Ferdo, Petričko Dragutin, Radić Pavao, Rauchenfeld Samuel, Rosenberg David, Rozenberg Heinrich, Rozenberg Ladislav, Rozenberg S.I., Rozenberg Mozes, Schwarz Hinko, Schwarz Fanika, Schwarz Fanika i sin, Schwarz Rudolf, Schwarz Vilim ml., Scheyer Adolf, Schreiber Irena, Šemper Franjo, Singer Josip, Singer Rozika, Stefanović Franjo, Steiner Samuel, Toplak Ante, Toplak Šandor, Vaić Gjuro, Vehavec Lovro, Weiss Šimun	43	35	78
Novčani zavodi	Gradska štedionica (direk. Andro Zidarić)	1	-	1
Trgovine odijelom	Schwarz Heinrich	1	-	1
Sitničari	Ciković Nikola, Granzelić Jakob, Gross Vatroslav, Hahn Aron, Heinrich Mavro, Heinrich Regina, Jelenić Josipa, Kalinić Adam, Keistler Hinko, Kollman David, Kollman Josipa, Kollman Vilim, Kovačević Šandor, Krapinac Martin, Latni Vjekoslav, Peroković Gjuro, Pročić Stevo, Rozenberg Moritz, Schwarz Fanika i sin, Serček Adam, Tatović Tomo, Trepelc Mato, Veseljak Tomo	23	23	46
Trgovci sitnom robom	Bethheim Arnold, Fischer Vilim, Heinrich Regina, Kanzlić Stjepan	4	-	4
Trgovci staklom	Živković Ljubomir	1	-	1
Ukupno		84	58	142

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str. 1-45

Gotovo je svaki trgovac vodio dužničku knjigu u kojoj je zapisivao dugove, a rovaši su već izašli iz upotrebe, jer je narod u Podravini bio većinom pismen. Trgovci su većinom školovali svoju djecu i tako su pomalo njihova djeca prelazila u stalež činovnika, liječnika i profesora, jer su smatrali da je obrazovanje najbolje ulaganje. Pri tome su svoju djecu slali u realnu gimnaziju i trgovačke škole, izbjegavajući klasično obrazovanje svoje djece.

Mnogo bi se toga moglo ispričati iz života trgovaca Koprivnice i okolice. Da samo navedem jedan primjer. U Reki je već krajem 1880. pa do Prvoga svjetskog rata radio trgovac Leonard Žagar, zvani Imbra, kojega je naslijedila kćer Ljubica udata Sabolović, odnosno Terezija Novosel i sin Terezije Josip (1886.-1934.). Josip je bio aktivan u društvenom i političkom životu Reke te je bio i predsjednik Zemaljske zadruge, seoski starješina Reke i sudionik izgradnje prve osnovne škole.²⁶ Ako se ta biografija detaljizira dobivamo knjigu, a slično je za gotovo svaku trgovačku obitelj na području Koprivnice.

²⁶ V. MILIVOJEVIĆ, *Reka. Povijest, priče, ljudi, dio. II. Rukopis, 2020, str. 58*

8. TRGOVCI U KOTARU KOPRIVNICA (BEZ GRADA) 1890. GODINE*

Trgovci su uglavnom bili stranci, Židovi i drugi, koji su u prostoru sjeverne Hrvatske tražili mjesto za osnutak malih trgovina da bi se nakon određenog vremena većinom preselili u veće mjesto, središte kotara. Migracija trgovaca bila je vrlo velika jer je bila oštra i konkurencija, pa je u ovom razdoblju bilo mnogo trgovaca čija je egzistencija bila vrlo nesigurna. No oni koji su uspjeli obilježili su svoje djelovanje i izmijenili karakter društva u kojem su živjeli.

Koprivnički sajmovi ali i čvrsta i kontrolirana vladavina bana Khuena Héderváryja privukli su u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća u Koprivnicu a još više u sela koprivničkog kotara mnogobrojne trgovce, kao što to možemo vidjeti iz tabele 6 i 7. Iz tabele 7 i 8. možemo zaključiti da su u malim mjestima najčešće bile trgovine mješovitom robom i sitničarije i da su ih držali uglavnom Židovi, nerijetko vežući uz trgovinu i krčmu, pružajući stanovnicima i druge usluge za koje je trebalo biti pismen ili znati njemački i mađarski. Oni su bili dobro povezani rođaćkim vezama i možemo gotovo uočiti mrežu trgovina koju su razvili na čitavom području.

Žene su vodile trgovine mješovitom robom,, a dvije su imale sitničariju.

Tablica 7. Popis trgovaca u koprivničkom kotaru bez grada 1890. godine*

Vrsta trgovine	Mjesto	Pošta	Ime trgovca	
Trgovina mješovitom robom	Delovi	Novigrad Podravski	Grünfeld Lavoslav	
	Drnje	Drnje	Spitzer Filip, Štimac Josip, Volach Julio, <u>Weis Roza</u>	
	Gjelekovec	Drnje	Šalamun Martin, Wurzberger Samuel	
	Gola	Gola	Bareny Šandor, Baron Josip, Hirschler Samuel, <u>Lichtenfeld Tereza</u> , <u>Reich Naneta</u> , Salaj Škender, Weiss Sigmund	
	Gotalovo	Gola	Grünbaum Vilim	
	Hampovice	Novigrad Podravski	Herga Rajko	
	Hlebine	Drnje	Goldberger Josip, Janeš Jakob, Schwarz Anton	
	Miholjanec	Novigrad Podravski	Weinberger Adolf, Weiss Francisko	
	Novigrad	Novigrad Podravski	Delač Ljudevit, <u>Goldschmidt Marija</u> , Sidney Manaček	
	Peteranec	Drnje	Eisenstädter Filip, Hirschler I., Hofmann Jakob, Lieser Samuel, Ožegović Tošo, Pintarić Tomo	
	Sigetec	Drnje	Biller Heinrich, Hirschler Heinrich, Janeš Antun, Lichtenfeld Leopold, Wolfsohn Moritz	
	Sitničari	Batinovac	Sokolovac	<u>Toljan Marija</u>
		Gola	Gola	Bošković Tobias
Hampovica		Novigrad Podravski	Eisenstädter Vilim	
Hlebina		Drnje	Heinrich Todor, Huppert Bernard, Janeš Josip, Schwarz Antun, Schwarz Leopold	
Ivanec		Koprivnica	Rosenberg Mavro	
Jagnjedovec		Koprivnica	Turk Ivan	
Mučna Velika		Sokolovac	Fürst Samuel	
Novigrad Podravski		Novigrad	Amselberg Albert, Debač Ljudevit, <u>Deutsch Cecilija</u> , Rozmanić Martin, Talan Mio	
Plavšinc		Novigrad Podravski	<u>Hauer Maria</u>	
Rieka		Sokolovac	<u>Laban Ernestina</u> , Žagar Leonard	
Sokolovac		Sokolovac	Glücksthal Vilim, Kollman Josip	
Torčec		Drnje	Ivko Adolf	
Vlaislav		Novigrad	Jelenić Josip	
Ukupno		58		

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890., Zagreb 1891., str. 1-44.*

9. PROSTORNI RASPORED TRGOVACA NA PODRUČJU KOPRIVNIČKOG KOTARA 1890. GODINE

Struktura trgovina u koprivničkom kotaru ukazuje da su neka mjesta bila za trgovce značajna te su tu otvarali svoje trgovine. No čini se da je bilo više zatvaranja i da je Koprivnica bila središte trgovačkog života i za sva ta mala mjesta. U manjim mjestima uglavnom su se otvarale trgovine mješovitom robom i uz nju vezane krčme.

Tablica 8. Trgovci koprivničkog kotara u gradu Koprivnica i većim mjestima kotara

Vrsta	Koprivnica	Drnje i Đelekovec	Gola	Hlebine	Novigrad	Peteranec	Sokolovac
Agentura	1						
Nurndbeška roba	1						
Kožari	3						
Kratka roba -rublje	1						
Trgovci mirodijama	3						
Mješovita roba	43	4	7	5	3	6	-
Novčani zavodi	1	-	-	-	-	-	-
Trgovi odijelom	1	-	-	-	-	-	-
Sitničari	24	-	1	5	2	-	2
Sitna roba	4						
Staklari	1						

*Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890*, Zagreb 1891, str., 1-44. Žene su podvučene

Zapaža se rad trgovina u mjestima koja su u doba Vojne krajine imala neku vojničku poziciju, iako su bila blizu Koprivnice. Takva su mjesta bila Peteranec i Novigrad Podravski, dok su se trgovci Drnja odmah po najavi razvojačenja počeli preseljavati u Koprivnicu.²⁷

Čak 58 trgovaca i trgovkinja rade u manjim mjestima koprivničkog kotara, pri čemu ističemo Golu kao mjesto s dosta trgovaca što je posljedica prolaza Alföldske željeznice kroz to mjesto. No Gola je na lijevoj obali Drave. Na desnoj obali samo su Hlebine i Novigrad Podravski imali više trgovina dok je Legrad na sutoku Mure i Drave još uvijek bio mađarski iako ga je Drava preselila na desnu obalu. Blizina Legrada kao mosta prema Međimurju svakako je utjecala na razvoj trgovačke mreže koprivničkog i ludbreškog kotara. Osim Koprivnice više trgovina imao je samo Novigrad Podravski koji je desetljećima bio kapetanija i koji se je natjecao s Virjem za upravne funkcije dok je Prigorje gravitiralo prema Križevcima, koji su svoju ulogu županijskog središta pokušavali nadomjestiti gospodarskom i obrazovnom ulogom.²⁸ Ali Novigrad, kao ni Virje i Đurđevac nisu do 1911. imali željeznicu pa se to odražava na njihovoj gravitaciji prema Bjelovaru kao dvostoljetnom vojnom središtu budući da oniska i pitoma Bilogora nije pružala veće zapreke na tim putovanjima.

²⁷ Hrvoje PETRIĆ, *Općina i župa Drnje, povijesno-geografska monografija*, Drnje 2001. Jedan dio Drnja kao i Legrada bio je naselje Židova. Naime Drnje je bilo na granici između Vojne krajine i provincijala što je potaknulo kao i u Zemunu, odnosno Brodu na Savi, živu trgovinu Židova s krajevima onkraj granice. Iako izdvojeni u izdvojenim dijelovima tih naselja oni su stekli trgovinom znatan kapital koji su onda spretno investirali u Koprivnici u trgovinu, bankarstvo, ugostiteljstvo, pa i tvornice nakon preseljenja pozivajući i svoje prijatelje da učine isto. (H. PETRIĆ, *Kratki pregled povijesti Drnja, Scientia Podraviana*, VII, Koprivnica 1992., 7-12).

²⁸ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Gospodarski život Novigrada Podravskog*. U: *Općina Novigrad Podravski. Izabrane teme*, Novigrad podravski 2001, 108-120.

10. TRGOVKINJE I TRGOVCI U GRADA I KOTARA KOPRIVNICE 1890. GODINE

Ukupan broj trgovkinja u Gradu i kotaru iznosio je svega 17 što znači da su trgovci dominirali u trgovini. Žene su bile vlasnice svega osam radnji mješovitom robom i 9 sitničarija.

Trgovkinje su u gradu Koprivnici bile poimence trgovkinje mješovitim robom: Erna Fürstm Johana Hirschler, Fanika Schwarz, Schwarz Fanika i sin, Irena Schreiber, Rozika Singer te sirničarke Regina Heinrich, Josipa Jelenić, Josipa Kollman, Fanika Schwarz i sin, te Regina Heinrich koja je imala dvije radnje.

Trgovkinje mješovitim robom u kotaru Koprivnica bile su Roza Weiss, Tereza Lichtenfeld, Naneta Reich, Marija Goldschmidt dok su sitničarke bile Marija Toljan, Cecilija Deutsch, i Ernestina Laban.

Tablica 9. Udio trgovkinja gradu i kotaru Koprivnica 1890. godine*

Vrsta	Grad		Izvan grada		Sveukupno		Zbroj
	Trgovci	Trgovkinje	Trgovci	Trgovkinje	Trgovci	Trgovkinje	
Mješovita roba	39	4	31	4	70	8	78
Sitničari	20	4	19	4	39	8	47
Sitna roba	3	1			3	1	4
Ukupno	62	9	50	8	112	17	129

*Izvučeni su samo podaci za trgovine gdje su radile žene.

11. ETNIČKA STRUKTURA OSOBA U OBRTU I TRGOVINI U KOPRIVNIČKOM KOTARU I GRADU 1890. GODINE

Analiza obrtnika i trgovaca pokazuje da su obrtnici i trgovci bili pripadnici raznih naroda Europe koji su prostor između Save i Drave smatrali mogućim mjestom svojeg života i rada. Višestoljetni ratovi sa Turcima ostavili velika opustošena prostranstva u Slavoniji na koja se onda doseljavaju stranci koji se bave poljoprivredom, trgovinom i obrtom. Iako koprivnički kotar nije bio nikada okupiran od Turaka, svojim prolazom kroz ovo područje Osmanlije su uništili mnoga sela i sve plemićke posjede, a čitavo područje moralo se organizirati kao pogranično društvo, s jakim useljavanjem novih stanovnika koji su život seljaka morali kombinirati s vojnim kao seljaci i vojnici.²⁹ Taj proces je trajao dugo i jako je utjecao na strukturu i prirodu stanovništva. Pridošlice su donosili razne običaje i kulturu koja je utjecala na proces modernizacije koja je započela u vrijeme carice Marije Terezije.³⁰ Srednja Podravina bila je snažno izložena tom procesu kroz vojnu upravu i pridošle obrtnike i trgovce koje je privlačila slobodna i lako obradiva zemlja, obilje vode i velike šume. Novo pridošli obrtnici i trgovci su nakon ukidanja cehova vidjeli na ovom prostoru velike mogućnosti za svoj rad i bogaćenje, a na osnovu *Adresara* i naše spoznaje o kasnijem razdoblju, možemo zaključiti da svi došljaci nisu preživjeli kao obrtnici i trgovci, pa danas relativno slab odraz njemačkog utjecaja nalazimo u nazivima alata i zadržavanju nekih običaja. Akademik Dragutin Feletar ističe da su obrt i trgovina imali dominantnu ulogu u razvoju Koprivnice usprkos svoje zavisnosti o istim strukama u Austriji i donekle ugarskim krajevima.³¹ G. 1891. djeluje u Koprivnici samo Gradska štedionica d.d. osnovana 1872. godine, ali su trgovci i obrtnici još od 1852. imali svoju Trgovačku i obrtničku komoru u Zagrebu te se mnogo toga vezalo uz rad ove ustanove, kao što je bila važna i vezanost uz katoličku, pravoslavnu i židovsku vjeru. G. 1890. od 28.067 stanovnika

²⁹ Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535.-1881.)*, I.-II, Naprijed, Zagreb 1997.; H. PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. st.*, Meridijani i Društvo za ekonomsku povijest i ekohistoriju, Zagreb, 2012., 176-252,

³⁰ Horst HASELSEINER, *Ogledi o modernizaciji u srednjoj Europi*, Izd. Naprijed, Zagreb, 1997., 253.; Igor KARAMAN, *Hrvatska na pragu modernizacije (1750.-1918.)*, Izd. Naprijed, Zagreb, 2000., 193-197..

³¹ D. FELETAR, *Podravina*, Prinos poznavanju gospodarskog razvoja, 184-187.

koprivničkog kotara bilo je katolika 22.745 ili 92%, a u gradu od 6512 bilo je čak 6036 katolika što je svakako utjecalo i na vjeroispovijest trgovaca i obrtnika. U kotaru je ipak bilo 4925 pravoslavnih pa je i zastupljenost trgovaca i obrtnika te vjere u kotaru veća nego u Koprivnici.³² No zaključci samo na osnovu prezimena, koja su se počela upotrebljavati od kraja 18. stoljeća ne bi bili vjerodostojni, pa stoga treba nastaviti istraživanja jezika, običaja, kulture življenja i drugih elemenata koje obitelji nose sa sobom kao trajnu tekovinu ma gdje živjeli. Obitelj kao najjača i najvažnija ćelija društva zahtijeva i dalja istraživanja. Radi oportunih razloga mnogi Nijemci a i Židovi nostrificirali su svoja imena i prezimena, jer su primivši domaća prezimena laganje poslovali s domaćim stanovništvom. No neki na to nisu pristajali već su se borili za slobodu vjeroispovijesti, za svoja društva i svoj način života. Srbi i Židovi su u tome bili najuporniji, ustrajući na svojoj posebnosti i vjeri, pa su se međusobno bolje vezali i međusobno pomagali kroz stvorene crkvene ili društvene organizacija. Srbi su u tome bili u prednosti jer su bili ravnopravni od Statuta Valachorum, a Židovi su bili izjednačeni u materijalnim pravima s ostalim stanovništvom tek 1873. godine. Proces asimilacije praćen je otporima, no neki su i dobrovoljno prihvatili promjenu kako bi si olakšali život i kako se ne bi razlikovali od ostale sredine.³³ Ponegdje je ta asimilacija bila tako uspješna da te došljake danas smatramo domaćim ljudima, ali oni koji nisu bili prihvaćeni bili su prisiljeni više puta mijenjati svoje boravište.

12. ZAKLJUČAK

Dok su se trgovci bavili mješovitom robom prodavali su ono što je narod tražio a to nije bio veliki asortiman jer su se kroz kućnu radinost podmirivale sve potrebe seoskog domaćinstva, od pečenja kruha do izrade odjeće. Kod kovača i kolara popravljali su se na selu predmeti od željeza i drva, te sol i petrolej, a sve ostalo pribavljalo se radom u domaćinstvu. Stanovništvo je bilo marljivo i skromno, uvijek spremno na pomaganje susjedu u slučaju bolesti ili nesreće. Međutim poslije 1866. nije više bilo ratova na našem području, pa se i život počeo uređivati po uzoru na Kranjsku, Štajersku, i Italiju pogotovo kada su željeznice daleke krajeve učinile bliskima, pa su migracije stanovništva u potrazi za obrazovanjem, boljim standardom ili novom sredinom postale sastavni dio svakodnevnog života. Na sajmove u Koprivnici pa i na prošteništa dolazili su ljudi iz raznih krajeva, pa su se mnogi stranci ovdje i nastanili, vidjevši da se grade kanali koji podvodne terene čine plodnima, a žito, stoka i voće da se može prodati. Dakako da je u prvim godinama nakon razvojačenja đurđevačke i križevačke pukovnije bilo mnogo traženja i lutanja u izboru zanimanja. Država nije u osnivanju obrtničkih radnji ili trgovina imala nikakvu ulogu. Sve je bilo prepušteno pojedincima koji su imali znanje, ideju, kapital a i sposobnost da pokrenu obrtnu radnju ili otvore male trgovine. U teškoj borbi za opstanak u Podravini često ugroženoj vodama Drave i potoka Bednje i Koprivnice, ali i zbog suhe kontinentalne klime koju su remetile jake kiše u doba sazrijevanja uroda održati su se mogli samo najuporniji, a iz *Adresara* možemo upoznati prezimena tih pionira od kojih su samo malobrojni dočekali polovicu 20-og stoljeća, čak i nakon što su promijenili struku od koje su živjeli. Gradske i državne šume te ugljenici pružali su posao sezonskim radnicima - seljacima za nadopunu prihoda svojih malih posjeda stvorenih zakonima Vojne krajine od 1809. godine, a zbog gustoće stanovništva ni industrijska revolucija s uvođenjem prvih parnih strojeva nije znatnije ubrzala promjene. Tek željeznička pruga Mađarska - Jadran 1873. dovela je do ubrzanja promjena i naseljavanja većeg broja stranaca raznih vrsta u Podravini, pri čemu su obrtnici bili pripadnici raznih naroda, pogotovo Česi i Moravci, a trgovci uglavnom Židovi iz Mađarske i Štajerske. Polustoljetno trajanje Hrvatsko-Ugarske nagodbe nije dovelo do useljavanja većeg broja Mađara u Hrvatsku zbog jezične barijere, osim na željeznici gdje je mađarski jezik bio službeni a željeznička veza s Rijekom ponukala je prve Talijane da počnu izrađivati ciglu i crijep za zidanice.

Sve je to doprinijelo da je koprivnička Podravina u zadnjoj četvrtini 19 stoljeća već prešla prag modernizacije a na osnovu broja obrtnika i trgovaca možemo zaključiti da se tu živjelo relativno dobro.

³² *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, 1, Zagreb 1905, str. 30.

³³ Tako i skladatelj Fuks postaje Vatroslav Lisinski a oni koji nisu htjeli ući u taj proces često su bili zapostavljeni pa i eliminirani iz gospodarskog života kao što je to učinjeno s tajnikom Gospodarskog društva u Zagrebu Klinggraffom koji je sastavio prva predavanja za pouku seljaka u poljodjelstvu

Tablica 10. Iskaz broja obrtnika i trgovaca po spolu u gradu i kotaru Koprivnica 1890. godine*

Vrsta privrednika	Grad Koprivnica		U kotaru		Ukupno grad i kotar		Sveukupno	
	muškarci	žene	muškarci	žene	muškarci	žene	muškarci	žene
Obrtnici	304	20	314	18	618	38	656	
Trgovci	75	9	50	8	125	17	142	
Ukupno	379	29	364	26	743	55	798	

*Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890*, Zagreb 1891.

No velike socijalne razlike te dominantni položaj stranaca na mnogim mjestima u upravi, sudstvu, a i trgovini uz visoke poreze i mnogobrojne prireze rađa nezadovoljstvo koje je iskazano od strane Hrvata paljenjem mađarske zastave 1895. pred Narodnim kazalištem u Zagrebu, a onda je 1903. došlo i do pokreta koji je potaknuo Khuena da napusti zemlju nakon 20 godina banovanja.

Tablica br. 10 iskazuje sve što trebamo znati za obrtnike i trgovce i bilo bi lijepo kada bismo mogli sastaviti slične tabele za neko kasnije vrijeme. No to možemo samo fragmentarno i za manja područja na osnovu očuvanih upisnika.

Klasifikacija zanimanja koju koristimo u ovom radu uvedena je od strane mađarske statistike i nije baš najsretnija za Hrvatsku, gdje je raznovrsnost struka bila mala i upravo se kroz to pokazuje nedostatak industrije u Podravini, koja je i kasnije bila neplanska i previše jednolična da bi imala opravdanje u dugom vremenu pa su tako propadanje vodenica slijedili parni i motorni mlinovi, a onda i ugljenokopi i pilane.

U svakom slučaju 1890. bilo je dovoljno dobre radne snage u Koprivnici i koprivničkom kotaru da se razvije moderna privreda. Ratovi a i politika spriječili su i zaustavili takav razvoj i puni polet, i trebalo je neobično mnogo energije da se stvori i održi »Podravka« koja prerađuje poljoprivredne proizvode ovog kraja.

Tablica 10 je ključna tablica čitavog rada. Vidimo da je broj obrtnika i trgovaca u gradu Koprivnici i kotaru bio gotovo jednak, ali da je broj žena zaposlenih u trgovini i obrtu izvanredno malen. Obrtnici su brojno znatno nadmašivali trgovce i u gradu i u kotaru, ali da je ukupan broj od 798 zaposlenih u obrtu i trgovini impozantan broj s obzirom na broj stanovnika i prometne veze. Oskudice nije bilo tamo gdje je bilo obrtnika i trgovaca. Koprivnica se je uklopila u način života Austrije, Mađarske i Slovenije, povezana sa prve dvije zemlje željezničkom prugom a sa Slovenijom Dravom. Mnogo toga se je proizvodilo ali i popravljalo u koprivničkom kotaru.

Dakako da goli podaci o struci i prezimenu obrtnika i trgovaca 1890. godine nisu dovoljni za prikaz položaja ovih struka te se za bolje interpretacije mora posegnuti za daljim istraživanjima i drugim izvorima. U svakom slučaju kraj 19-og stoljeća bitna je prijelomnica u razvoju gospodarstva ovog kraja. No u svakom slučaju koprivnička Podravina je prekinula i s feudalizmom i s vojskom i započela razvoj kao kraj koji pruža velike gospodarske mogućnosti za razvoj.

SUMMARY

In the historiography of Croatia the least researched changes in the second half of the 19th century were changes in the field of economy, especially those related to craftsmen and merchants who, by replacing guilds, played a key role in the development of the economy within modernization.

Namely, after the abolition of Varaždin generalate and with the abolition of guilds, the non-agricultural economy fell into crisis and it took a long time for the work of craftsmen and traders to adapt to the needs of the population that fell under Banska, ie civil Croatia, experiencing many difficulties related to the beginning of a business activity. A few years after the restructuring of the economy and within the framework of the Croatian-Hungarian Settlement, chaos reigned in the area and a list of craftsmen and traders made in 1890 under the title the Address book of craft and business world in Croatia compiled by the order of Ban Khuen Héderváry was published in order to prove that in the Zagreb Chamber of Commerce there are enough craftsmen and merchants and that the industry of these areas, to which industrial goods were delivered from Hungary and Austria, should not be further developed.

The address book was printed in a very small number of copies. As the first and the only list with the names of businessmen, this Address book is important to us and has not been used in historiography so far. In this paper we present data for the Koprivnica district, which, in addition to the city of Koprivnica, included six administrative municipalities where 656 craftsmen and 142 traders lived and worked. This work is part of a trilogy about craftsmen and merchants of central Podravina in 1890.